

ԱՌԱՔԵԼ ՍԻՒՆԵՑԻ

Ամենայն չար տանջելի

ԱՌԱՔԵԼ ՍՅՈՒՆԵՑԻ

ԱՄՔՈՂՋ ՉԱՐԸ ՏԱՆՋԱՆՔԻ ԵՆԹԱԿԱ Է

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ

1996

Նորին [սրբազնություն] Տեր Առաքել Սյունյաց եպիսկոպոսի այն խոսքի տեսությունը, որ ասում է. «Ամբողջ չարը տանջանքի ենթակա է»:

Հարց. Ո՞րն է այս խոսքի իմաստը՝ «Ամբողջ չարը տանջանքի ենթակա է»: Պատասխանելու համար անհրաժեշտ է երեսուներեք հարց քննել:

Նախ՝ ի՞նչը հարկադրեց փիլիսոփային գրել այս:

Երկրորդ՝ ի՞նչ է բարին, կամ ի՞նչ է չարը:

Երրորդ՝ որտեղի՞ց են սկիզբ առնում բարին և չարը:

Չորրորդ՝ ինչո՞ւ Աստված թույլ տվեց, որ չարը լինի:

Հինգերորդ՝ ի՞նչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը՝ «Ամբողջ չարը տանջանքի ենթակա է»:

Վեցերորդ՝ ի՞նչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը՝ «Ոչ մի տանջված անապական չէ»:

Յոթերորդ՝ ի՞նչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը՝ «Անեղն ապականելի չէ»:

Ութերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Չարն ապականելի է»:

Իններորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Չարն անեղ չէ»:

Տասներորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Ոչ ոք բնությանք չար չէ»:

Տասնմեկերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Չարագործություն է ոչ ոքի գոյության չձեռնարկելը»:

Տասներկուերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Միմյանց դիմակայող բոլոր չարերը միմյանց ապականիչ են»:

Տասներեքերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Անեղ ոչինչ փոփոխելի չէ»:

Տասնչորսերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Բարին անեղ չէ»:

Տասնհինգերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Անեղը որևէ մեկի ապականությունը ցանկացող չէ, ոչ էլ ապականող է»:

Տասնվեցերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Չարն ապականություն ցանկացող է»:

Տասնյոթերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Չարն անեղ չէ»:

Տասնութերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Իսկ Աստվածաշունչը տանջանքների է մատնում չարերին»:

Տասնիններորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Տանջանքների ամեն մատնված ալլալի է»:

Քսաներորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Անեղ ոչ ոք չի ալլալվում»:

Քսանմեկերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Չարից ոչինչ անեղ չէ»:

Քսաներկուերորդ՝ ինչն՞ է ասում՝ «Ովքեր բոլորովին ընդդիմանում են, ընդհանուր ոչինչ չունեն»:

Քսաներեքերորդ՝ «Ինչպես ամեն հարկավորության մեջ, ինչ որ մեկի մեջ գոյացել է, մյուսի մեջ չի գոյանում»:

Քսանչորսերորդ՝ «Անեղ լինելով՝ բարությունը գոյացյալ է»:

Քսանհինգերորդ՝ ի՞նչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը. «Եթե չար են, ապա սրանից ոչինչ չի գոյանա՝ բացի չարությունից»:

Քսանվեցերորդ՝ որ ասում է. «Ամեն ոք, ով իրավացիորեն փափագում է, հարմար ձևով ունենում է իր փափագածը, եթե հաճույքով է բաղձում»:

Քսանյոթերորդ՝ որ ասում է. «Եթե ապականում է, ապա ինքն էլ է ապականվում»:

Քսանութերորդ՝ որ ասում է. «Ապականվածն էլ անեղ չէ»:

Քսանիներորդ՝ որ ասում է. «Եթե չարությունն անեղ լիներ, ապա ըստ բնության առավել չարը կգոյանար»:

Երեսուներորդ՝ որ ասում է. «Բնությամբ ոչ ոք չի մեղանչում»:

Երեսունմեկերորդ՝ որ ասում է. «Չարը մեղանչում է»:

Երեսուներկուերորդ՝ որ ասում է. «Ով չի մեղանչում, բամբասանքի ենթակա չէ»:

Երեսուներեքերորդ՝ որ ասում է. «Սատանան բամբասանքի ենթակա է»:

1

Նախ ասենք, թե ի՛նչը մղեց իմաստունին այս ամենի, այսինքն՝ երեք պատճառների մասին գրելու:

Նախ՝ գրեց ընդդեմ Պիրհոնացիների¹, որոնք ասացին, թե իմաստությունը, որ վերևից իջած աստվածային պարզ է, գոյություն չունի:

¹ Պիրհոն (նաև Պիրհոնոն)-Սկեպտիկական փիլիսոփայության ներկայացուցիչ է: Ապրել է Ք. ա. 360-270 թթ.: Մասնակցել է դեպի Ասիա Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքներին: Գրավոր աշխատանքներ չի թողել: Նրա ուսմունքը շարադրել է Թիմոն Փիլասացին (Ք. ա. 320-230 թթ.): Պիրհոնը բացասում է ամեն մի դիտողություն՝ հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ զգայարանների միջոցով իրերը մեզ չեն ներկայանում այնպես, ինչպես իրականում գոյություն ունեն: Քանի որ ըմբռնումը հարաբերական է, ուստի գոյություն չունեն ո՛չ վատը, ո՛չ լավը, ո՛չ արդարացին, ո՛չ անարդարացին: Ոչ մի բանի մասին չպետք է վստահորեն արտահայտվել, այլ պետք է հրաժարվել դատողություն անելուց, որովհետև ո՛չ զգայությունը, ո՛չ բանականությունը ճշմարտությունը մեզ չեն հայտնում (Ա. Առաքելյան, Հունական գրականության պատմություն, Երևան, 1968 էջ 530-531):

Երկրորդ՝ ընդդեմ նրանց, ովքեր ասացին, թե չարն անեղություն² է և բնությանը ունեցված [մասնիկ], այսինքն՝ ընդդեմ Մանիքոսի³, որն ասաց, թե աշխարհը երկու սկիզբ ունի. մեկը՝ բարի ու անեղ, որ է՝ Աստված, և մյուսը՝ չար ու անեղ, որպես թե մեկ այլ չար աստված:

Նաև ասում է, որ Բարի Աստված է արարել, այն ինչ որ բարի կա, այսինքն՝ երկինքը, լույսը, կյանքը և աշխարհի բոլոր բարությունները: Իսկ չար աստվածն արարել է բոլոր չարիքները՝ մահը, հիվանդությունը, չարչարանքը, ինչպես նաև դժոխքն ու ապականությունը: Նաև հին օրենքն է չար աստվածը տվել, ինչպես, օրինակ՝ «Աչքի դիմաց՝ աչք, ատամի դիմաց՝ ատամ,... և արյան դիմաց՝ արյուն» (Ելք ԻԱ 24): Իսկ Քրիստոս Բարի Աստծու որդին է, որն այս բնությունը բարի արեց: Եվ ասում էր նաև, թե չարը բնությամբ է չար, ում մեջ էլ որ չարը բնավորված լինի:

² Անեղ -եղ արմատից է, որը նշանակում է ժամանակի մեջ եղած՝ եղական կամ գոյացած, գոյություն ստացած, արարած: Ան նախածանցը ժխտում է գոյություն ստանալու հանգամանքը և դիտարկում է որպես ինքնագո, ինքնեղ, ինչը հատուկ է միայն Աստծուն:

³ Մանիքենիզմը մի կրոնական շարժում է՝ հերետիկոսություն, որն ընդգրկում է զանազան գաղափարներ՝ վերցված քրիստոնեությունից, զրադաշտից ու բուդդիզմից: Այն ծագել է երրորդ դարում, Պարսկաստանում: Անվանումը ծագել է շարժման հիմնադրի՝ Մանիի անունից, որը ծնվել է Ք. հ. 216 -ին, Հյուսիսային Բաբելոնում: Մանիքենիզմը դուալիստական կրոնական շարժում է, քարոզում է բազմաստվածություն, երկու անստեղծ բնություն՝ բարու և չարի: Հորդորում է պաշտել արեգակը՝ ասելով, որ այն Քրիստոսի մարմինն է, իսկ լուսինը՝ արյունը: Քրիստոսին մարմնով ծնված չի ընդունում, այլ թվացյալ է ասում և արհամարհում օրենքներն ու մարգարեությունները: Մկրտությունն ընդունում է միայն յուզով, իսկ հաղորդությունը՝ միայն հացով: Մահացածի փոխարեն նրա մերձավորին է մկրտում՝ այն մտայնությամբ, որ դա հանգուցյալին կփոխանցվի: Ամուսնությունը պիղծ է համարում: Արգելում է կենդանական ծագում ունեցող կերակուրներ ուտելը և գինի խմելը: Չի ընդունում հարությունը: Իրեն «մխիթարիչ» է անվանում և «եկեղեցու գլուխ»: Տոնացույցում իր տոնն է հաստատել, որը նրա հետևորդները նշում էին մարտ ամսվա մեջ: Ճգնավորական կյանքի ջատագով է: Ճանապարհորդել է Արևելքի երկրներում: 278 թ. պարսից թագավորի հրամանով նրան մորթազերծ են արել և մորթը հարդով լցնելով կախել քաղաքի դռան պարսպից: Եվ սրա պատճառն այն է եղել, որ չի կարողացել աղոթքով բուժել թագավորի հիվանդ որդուն, այլ, ընդհակառակը, ձեռքը հիվանդի վրա դնելուն պես՝ վերջինս վախճանվել է:

Երրորդ՝ նրանց դեմ գրեց, ովքեր ասացին, թե Աստված մեկ է, բայց և՛ չարը, և՛ բարին նրանից եղան: Այսպիսով, ոմանք չարին անեղություն վերագրեցին, իսկ ոմանք էլ՝ չարն անեղ Աստծուց է, ասացին:

Եվ այս պատճառով հարկադրվեց այս ամենը գրել, որպեսզի մարդիկ չմոլորվեն սատանայի այս դժնդակ խաբեություններով, թե չարն անեղ Աստծուց է:

2

Երկրորդ հարց. Աստծու բարության և անեղության մասին:

Բոլոր այս էություններից միայն աստվածային բնությունն է անեղ, անսկիզբ և բոլոր այս եղյալների⁴ պատճառը: Եվ չի կարող երկու սկիզբ լինել: Ինչպես կարկինը մի կետից սկսելով է շրջան գծում, այնպես էլ ամեն թվի սկիզբը միակից է: Այսպես էլ ամեն ինչ առաջացել է մի էակից և ոչ թե՝ երկու: Հետևաբար՝ մեկն է բոլոր սկզբնավորների անսկիզբը: Անեղ և անսկիզբ միայն Նա է, այսինքն՝ Աստված, որ բարի⁵ է և բնությամբ է բարի, այսինքն՝ կատարյալ ու անփոփոխ բարի է, և ամենքի Բարերարը՝ ըստ հետևյալ խոսքի. «Բարի չէ ոչ ոք, այլ միայն՝ Աստված» (Մարկ. Ժ 18): Իսկ թե չարն ի՞նչ է, այսինքն՝ ինչո՞ւ է ասում՝ մեկը բանական կենդանիներից, որ նախ բարի ստեղծվեց, և իր ցեղակիցների հետ լույս և Արուսյակ անվանվեց (հմմտ. Եսայ. ԺԳ 12):

Աստված աղբյուր է բարության, քանի որ աղբյուրի նման հեղեղեց բարին՝ արարելով բարի արարածներ, բանականներին տիրական բնություն տալով, իսկ անբաններին՝ ծառայական, սակայն բոլորին էլ բարի ստեղծեց, որոնց մեջ չարի նշույլ չկա (Ներսես Շնորհալի):

⁴ Եղական -Այն բոլոր երևացող և աներևույթ բնություններն են, որոնք չկային և Աստծու հրամանով եղան, ստեղծվեցին (Ն. Շնորհալի, Թուղթ ընդհանրական):

⁵ Առաջին բարուն՝ Աստծուն չկա ոչինչ հակառակ, քանի որ Նրա էությունն անեղ է, միակն է և չունի ներհակ իրեն: Ներհակությունը եղականներին է հատուկ (Եվագր Պոնտացի, Ընդդեմ արտաքին բանաստեղծների):

Երրորդ հարց. Ո՞րն է նրա շարության պատճառը:

Պատասխան. Նրա շարության պատճառները երեքն են:

Նախ՝ կիրարկեց անձնիշխանությունը⁶:

Երկրորդ՝ ապստամբեց Աստծու դեմ:

Երրորդ՝ համակվեց հպարտության⁷ ախտով և Աստծուն հակառակ կոչվեց, երկնքից ընկավ և շարությունը սիրեց: Եվ Աստծուց հեռանալով՝ վեց կերպով ընդդիմացավ Նրան:

Այսինքն՝ Աստծու բարությանը հակառակ՝ չարացավ:

Լույսին հակառակ՝ խավարեց:

Իմաստությանը հակառակ՝ հիմարացավ:

Ճշմարտությանը հակառակ՝ սուտ եղավ:

Կյանքին հակառակ՝ մահ եղավ:

Արարչությանը հակառակ՝ ապականիչ եղավ և բազում այլ այսպիսի հակառակությունների վերածվեց:

Եղավ չարիքներ հնարող և երկրածին բանականներիս շարության հայրը դարձավ:

Այսքանը բարու և չարի վերաբերյալ, և այն մասին, թե ո՞վ է անեղն ու անսկիզբը և բնությամբ բարին, այսինքն՝ Աստված, և թե ի՞նչ է չարը, այսինքն՝ սատանան, որ հետո չարացավ:

⁶ Անձնիշխանությունը բանականության հետ մտավ, քանի որ հնարավոր չէ լինել բանական՝ առանց անձնիշխանության: Սա լինում է երկու տեսակի՝ տեսական և գործնական: Տեսական՝ երբ ամեն ինչ քննում է: Իսկ գործնական, խոհեցողական՝ երբ նախ խորհում է գործի մասին, գտնում ճիշտը և ապա կատարում: Նաև նախ խորհում է, ապա խոսում: Եվ ով խորհում է, նա է գործի տերը, այսինքն՝ անձնիշխանը: Հաճախ մեղադրում են Աստծուն, թե ինչո՞ւ մարդուն այնպես չստեղծեց, որ միայն բարին գործեր՝ չիմանալով, որ մարդը բանական է, և ով բանական է՝ ընդունակ է բարու և չարի, և ինչ կամենում է, այն է անում: Կամ պետք էր անձնիշխան չլինել և հարկադրված միայն մեկը գործել:

⁷ Հպարտություն - Երբ անձը միայն իրենից է հաճություն ստանում:

Անձնիշխանությունը կիրարկելով ապստամբեց Աստծու դեմ: Հպարտության ախտով համակվեց և սատանա կոչվեց, որ նշանակում է՝ հակառակորդ, քանի որ Արարչին հակառակվեց և փայլակի նման երկնքից ընկավ, բարուց հեռանալով՝ սիրեց չարությունը և եղավ չար ու չար անվանվեց, այն, որ մինչ այդ բարի էր: Եվ առաջինը եղավ գտնող չարի, և չարի հայրը դարձավ: Իսկ գտած չարությունը երկրածին բանականներիս սրտերում սերմանեց, որն Արարիչը թույլատրեց, ըստ Իր անքնին դատաստանի: Ախորժեց, որ չարության ապստամբություն լինի և պատերազմեց մարդկանց դեմ:

Այս աշխարհի յոթ դարերի համար ժամանակ և օր է հաստատված, որպեսզի տանջվի չարն իր չարության ու մարդկային ցեղը չարացնելու համար, որի տանջանքի կերպը միայն ամբողջ բնության Արարիչը գիտե: Ինչպես Տերն ասաց, թե անշեջ հրով [պիտի տանջվի սատանան], որը պատրաստված է նրա համար, իսկ ուրիշներն էլ ասացին՝ սառնամանիքով, որպես այլ աննյութական և նորագույն տանջանք:

Եվ ինչպես որ ամենքի սկիզբը, պատճառը և ճշմարիտ բարու ուսուցիչն Աստված է, այդպես էլ սատանան է ամբողջ չարի սկիզբը, պատճառը և ուսուցիչը: Եվ ճշմարիտ բարին ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ՝ միայն Բարի Աստծու կամքը կատարելը: Իսկ Աստծու կամքն այն է, ինչ սովորեցնում են Նրա պատվիրանները: Նույնպես և չարությունը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ չար սատանայի կամքը կատարելը. և սատանայի կամքը հավատքով ու վարքով դուրս է Աստծու կամքից: Եվ ինչպես Աստված բնությամբ կատարյալ ու ծայրագույն բարի է, նույնպես և սատանան իր կամքով կատարյալ ու ծայրագույն չար է:

Իսկ մարդիկ, ովքեր բարու կողմնակից են, Աստծու նման կատարյալ բարի չեն (քանզի Նա անխառն է չարից), այլ մասամբ են բարի, մասնավոր առավելություն և պակասություն ունեն իրենց մերձավորների նկատմամբ: Նույնպես՝ ովքեր հարում են չարին, մասամբ են ընդունակ չարության, առավել կամ նվազ, քան իրենց ընկերը, և սատանայի նման ամբողջապես անխառն չեն բարուց: Եվ այս նկատի ունի իմաստունը, երբ խոսում է բարու և չարի մասին (Ներսես Շնորհալի):

Չորրորդ հարց. Ինչո՞ւ Աստված թույլ տվեց, որ սատանան լինի: Այս կապակցությամբ չորս հարցեր կան:

Նախ՝ եթե Աստված գիտեր, որ սատանան չար է լինելու, ինչո՞ւ նրան ստեղծեց:

Երկրորդ՝ ինչո՞ւ չկանխեց սատանայի անձնիշխան կամքը, քանի որ նրա չարության պատճառը դա եղավ:

Երրորդ՝ ինչո՞ւ նրան անգո չդարձրեց, այլ թույլ տվեց նրան այս ամենն անել:

Չորրորդ՝ ինչո՞ւ հետո չխափանեց նրա անձնիշխան կամքը, որպեսզի չկարողանար չար լինել:

Նախ այն մասին, թե ինչո՞ւ ստեղծեց նրան, որը չարիքների սկիզբ էր լինելու: Աստված ոչ միայն բարի է, այլև գիտուն: Ու թեպետ գիտեր, որ նա չար է լինելու, այդուհանդերձ Աստծու իմացությունը չարգելեց բարությանը նրան ստեղծել, որովհետև Աստված բոլոր արարածներին իր բարությամբ արարեց, որպեսզի վայելեն իր բարիքները:

Եվ դարձյալ, քանզի երկուսն էլ Աստծու բարիքներն են՝ և՛ բարությունը, և՛ գիտությունը, ապա դրանք չհակառակվեցին միմյանց, որովհետև բարիքները ներհակ⁸ չեն միմյանց, այլ օգնական: Այդ իսկ պատճառով Աստծու գիտությունը չհակառակվեց Աստծու բարությանը՝

⁸ Ներհակ -չակադիր: չակադրությունը չորս տեսակ է լինում.

ա) առնչությամբ, բ) ներհակությամբ, գ) որպես ունակություն և պակասություն, դ) հաստատություն և ժխտում:

ա) Առնչության օրինակ են՝ հայրն ու որդին, տերն ու ծառան: Այստեղ մեկի բացակայությունը ժխտում է մյուսի գոյությունը, քանի որ եթե չլինի հայրը, չի լինի և որդին, ու եթե չլինի որդին, կբացառվի և հայրությունը:

բ) Ներհակները միմյանց վերացնում են: Ներհակության օրինակ են բարին ու չարը: Այս դեպքում մեկի բացակայությամբ չի ժխտվում մյուսի գոյությունը:

գ) Ունակության և պակասության օրինակ են գիտությունը և տգիտությունը:

դ) Հաստատության և ժխտման օրինակ են՝ լինելը և չլինելը, նստելը և չնստելը:

արգելելու համար նրա ստեղծումը: Ահա թե ինչու Աստծու բարի գիտությունը թույլ տվեց Աստծու բարի կամքին բարություն անել:

Եվ դարձյալ՝ Աստծու գիտությանը հայտնի էր, որ Աստծու բարությունը ամենքին ըստ բնության⁹ բարի է ստեղծել: Իսկ եթե որևիցե մեկը իր բնությունից դուրս, իր կամքով հոժարում է չարին, ապա անբամբասելի է բարի բնություն Ստեղծողը: Քանի որ բնությունը կամքի նկատմամբ առաջնային է, հետևաբար անհրաժեշտ է, որ կամքը հնազանդվի բնությանը, և հարկ չկա, որպեսզի բնությունը հնազանդվի կամքին: Իսկ եթե մեկն իր անձի դեմ գործում է այս մեծ հակառակությունը, այսինքն՝ բնությունը ծառայեցնում է կամքին, ապա նման դեպքում անմեղադրելի է Աստված, որ նրան բարի բնություն է տվել, որի համար Աստծու գիտությունը արգելք չի եղել Աստծու բարությանը, այլ թույլ է տվել ստեղծել նրան և նրա նմաններին՝ մարդկանց մեջ եղող չարերին:

Երկրորդ՝ իսկ ինչո՞ւ չխափանեց նրա անձնիշխան կամքը, որը և նրա կորստյան պատճառը դարձավ, քանի որ եթե ազատ կամք չունենար, չէր կորչի:

Նախ՝ Աստված իր ամբողջ բարությունն իր ստեղծածներից չխնայեց, այլ տվեց նրանց բարություն և ազատություն, այսինքն՝ ստեղծեց բարի բնություն և տվեց անձնիշխան ազատ կամք: Աստված հակառակ չէ բարուն, որ իր ստեղծածներին զրկեր այս երկու բարիքներից, ուստի բարի բնություն և անձնիշխան կամք տվեց նրան:

Դարձյալ՝ բնությունը բարի ստեղծեց, որովհետև բնությունն է նրան բարի լինել սովորեցնում: Իսկ անձնիշխան կամք տվեց, որպեսզի իր անձնիշխան կամքով հնազանդվի Բարի Ստեղծողին և իր

⁹ Աստվածային բնություն -կենդանի, անսկիզբ, անմարմին, անտես, անսահմանելի, բանական, մտավոր, անայլայլելի, անփոփոխելի, անմեղ, անմահ:

Հրեշտակների բնություն -կենդանի, սկզբնավոր, անմարմին, սահմանելի, բանական, մտավոր, այլայլելի, փոփոխելի, դժվարամեղ, անմահ:

Մարդկային բնություն -կենդանի, սկզբնավոր, տեսանելի, սահմանելի, բանական, մտավոր, այլայլելի, փոփոխելի, դյուրամեղ, մահկանացու:

Անասունների բնություն -կենդանի, սկզբնավոր, մարմնական, սահմանելի, անբան, անմիտ, այլայլելի, փոփոխելի, անմեղ, մահկանացու, ապականացու:

Պարզևատուի՜ն և առավել վարձատրվի: Որովհետև ով կամովին չի ծառայում, չի էլ վարձատրվում: Դրա համար նրան բարի բնություն և անձնիշխան կամք տվեց:

Երրորդ՝ այնուհետև ինչո՞ւ չխափանեց նրա անձնիշխան կամքը, որպեսզի չկարողանար չար լինել:

Որովհետև Աստված Իր արարածներին տված բարիքները ետ խլել չի կամենում: Իսկ եթե առաջին իսկ առիթով ետ էր խլելու, ապա ինչո՞ւ էր տալիս: Մի՞թե չգիտեր, որ այդպես էր լինելու: Սրանից առաջ ասված պատճառներով է, որ այս ամենը տվեց, և այս մյուս պատճառներով է, որ նրանից անձնիշխան կամքը չխլեց, որովհետև եթե այս բոլոր բարիքներն ու ազատությունները չար եղան նրա համար, ապա եթե բարի և ազատ չլիներ, ինչպիսի՜ չարիքներ չէ՛ր կրի նա: Դրա մասին Տերն ասում է. «Եթե քո մեջ եղած լույսը խավար է, ապա խավարը՝ որչափ ևս ավելի» (Մատթ. 23):

Չորրորդ՝ սատանայի գործած այս բոլոր չարիքներից հետո ինչո՞ւ նրան անգո չդարձրեց:

Որովհետև Աստված էացուցիչ է և ոչ թե ապականիչ, և անգոյությունից բերում է գոյության և ոչ թե՝ գոյությունից անգոյության դարձնում: Որովհետև Արարող է և ոչ թե քանդող: Դրա համար է, որ այն, ինչ Իր բնության, բարի բնության և բարի կամքի գործն է, այն է Աստված անում և ոչ թե հակառակը:

Հինգերորդ՝ ինչո՞ւ Աստված թույլ տվեց նրան փորձել մարդկանց, այսինքն՝ ինչո՞ւ է սատանան պատճառ լինում ընտրյալների ընտիր լինելուն:

Որովհետև եթե չմարտնչեր նախավկայի հետ, ապա Երկինքը բացված և Որդուն Հոր աջ կողմում նստած չէր տեսնի: Եվ եթե մեր Լուսավորչի հետ չմարտնչեր, ապա նա աշխարհի լուսավորիչ չէր լինի, կամ Աստվածության Էջմիածին իջնելը չէր տեսնի:

Եվ եթե Ադամի հետ չմարտնչեր, ապա Աստված մարդկային մարմնով մեր բնությունից չէր ծնվի՝ Աստվածային փառքի վերածված: Դրա մասին մարգարեն ասում է. «Մի՛ սպանիր նրանց, որպեսզի

չմոռանան քո ժողովրդին, այլ ցրի՛ր և ընկճի՛ր նրանց քո գորությամբ» (Մադմ. ԾԸ 12): Այս խոսքերը մեկ այլ խորությամբ Աստվածային խորին դատաստանն են հայտնում, որ հաստատեց մի օր, երբ տանջելու է նրան և նրա հետևորդներին՝ անանցական տանջանքներով: Դրա համար աղաչում էին նրան. «Ժամանակից առաջ մի՛ տանջիր մեզ» (Տե՛ս Մատթ. Ը 29): Եվ տանջվելու է նա իր բոլոր կամակատարներով հանդերձ: Դրա համար է ասում. «Ամբողջ չարը տանջանքի ենթակա է»:

5

Հինգերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում՝ «Ամբողջ չարը տանջանքի ենթակա է»:

Պատասխան. Աստված է միայն բնությամբ բարի, ըստ այն խոսքի, թե՛ «Բարի ոչ ոք չկա, այլ միայն Աստված» (Մարկ. Ժ 18): Իսկ բանական սեռին պատկանող Նրա արարածները բարին այլ կերպ ունեն: Միայն Աստված է կատարյալ և ամբողջական բարի, իսկ ստեղծվածներս՝ մասնական բարի:

Երկրորդ՝ որովհետև Աստված բարին բնությամբ ունի, իսկ ստեղծվածներս՝ ոչ թե բնությամբ, այլ ստացմամբ ունենք բարին: Որովհետև բնությամբ բարին նա է, ով անեղապես ունի բարին և ոչ թե որևիցե մեկից ստացած, իսկ մենք՝ ոչ թե բնությամբ մեզնից, այլ Աստծուց ստացմամբ: Սիրաքն ասում է. «Դու, որ ամեն ինչ ստացել ես, ինչո՞ւ ես պարծենում իբրև չստացող» (Ա Կոր. Գ 7): Իսկ այն ամենը, ինչ ստացված է, բնությունից չէ, այլ Տվողից է ստացված:

Երրորդ՝ որովհետև Աստված բարին անփոփոխ ունի, իսկ մենք՝ կամավորաբար. եթե կամենանք, կպահենք, իսկ եթե ոչ՝ մեկ ուրիշի կփոխվենք: Այդ պատճառով բարին սահմանեց և այն մեր կամքին թողեց, որպեսզի բարին կամենալով՝ վարձատրվենք: Դրա համար նա, ով կամավորությամբ բարուն միախառնվի, կպսակվի և կհաղորդվի էական բարու հետ, իսկ նա, ով իր կամքով չարին հետևի, նրա հետ

Աստծուց տանջանքներ կատանա: Գրա համար էլ ասում է. «Ամբողջ չարը տանջանքի ենթակա է»:

Այն մարդիկ, ովքեր չարությունը կսիրեն և հավատով ու գործով չար կլինեն, կամ երկուսն էլ միաժամանակ, այստեղ հոգով կտանջվեն. նրանց իրենց խղճմտանքը կտանջի, երբ մեղքին ծառայեն, իսկ այնտեղ՝ գեհենի կրակներում՝ հոգով և մարմնով սատանայի հետ: Նույնպես և այստեղ սատանայի տանջանքներն են՝ փառքից ընկնելը և բարու փոխարեն չար լինելը, իսկ այնտեղ, ըստ Գրքի՝ անձի տանջանքը հավիտենական ազդմամբ կընդունի (Ներսես Շնորհալի):

6

Վեցերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում՝ «Ոչ մի տանջված անապական չէ»:

Պատասխան. Որովհետև տանջանքն այլայլում է բնությունը և ապականում:

Նա, ով բնությամբ անապական է, այսինքն՝ նա, ով անապական է մնում չարից, ո՛չ տանջվում է, ո՛չ այլայլվում և ո՛չ էլ ապականվում:

Գարձյալ՝ ոչ ոք չի տանջվում և անապական մնում: Այսինքն՝ չի կարող, տանջվելով հանդերձ, անապական մնալ:

Գոյացականի ապականության պատճառը տանջանքն է: Եվ ինչպես էությունը չի տանջվում, քանի որ անապական է բնությամբ, նույնպես և նրանք, ովքեր տանջվում են, ապականացու են (Ներսես Շնորհալի):

7

Յոթերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում՝ «Անեղ ոչ ոք չապականվեց»:

Պատասխան. Այսինքն՝ անկարելի է, որ անեղական բնությունը փոփոխություն կրի, այլայլվի և կամ ապականվի: Որովհետև անկարելի

է, որ բնությամբ բարին՝ Աստված, առավել բարության համար փոփոխություն ընդունի դեպի հակառակ կողմը, որ չարությունն է, և չարն իր մեջ ընդունի: Հետևաբար, նա չի կարող տանջվել: Եվ որովհետև չի տանջվում, չի էլ ապականվում: Իսկ եթե չի ապականվում, ապա ուրեմն եղական չէ:

Դարձյալ՝ ոչ ոք սատանայի համար չի ասում՝ ապականելի անեղ, որովհետև նա, ով կրում է ապականության փոփոխումը, սույնով հայտնում է, որ փոփոխական բնություն է: Որովհետև ով որ անէությունից եղավ, այնպես էլ կարող է մեկ ուրիշի փոխվել: Ապա ուրեմն՝ ով այլայլվում է ու ապականվում, անեղ չէ: Որովհետև եթե անեղ լիներ, չէր այլայլվի ու ապականվի: Հետևաբար սատանան, որ այլայլվում է ու ապականվում, անեղ չէ:

8

Ութերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Չարն ապականացու է»:

Պատասխան. Պետք է այսպես ասել. «Չարն ապականացու է», և չի կարելի ասել՝ «Չարն ապականվեց»: Որովհետև չարը բնությամբ չէ, նաև գոյացական չէ, քանի որ Արարչից չի ստեղծվել, այլ ապականացու է: Այսինքն՝ չարը ստեղծված բարու ապականության պատճառն է և խառնվում է նրա հետ, ինչպես առողջությանը հիվանդությունն է խառնվում:

Մահը և հիվանդությունը մահկանացուների առանձնակի էությունը չեն, և սրանք չէին ներգործի իրենց գորությամբ, եթե էությունն ախտավոր չլիներ, իսկ բնությունը՝ մահկանացու: Այսպես էլ չարությունը եթե չգտներ բանական հոգի և անձնիշխան կամք, էություն չէր ունենա: Եվ ինչպես որ անստվեր լույսի մեջ խավար չկա, նույնպես և չարությունն ամենևին չի հավի էությանը, որը բնությամբ է այդպիսին և միշտ բարի է, որն Աստված է (Ներսես Շնորհալի):

Իններորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Չարն անեղ չէ»:

Պատասխան. Նախ անեղ չէ, որովհետև բնությամբ չէ:

Երկրորդ՝ անեղ չէ, որովհետև չունի նմանությունն Աստվածային բարու, որն անեղ է:

Երրորդ՝ անեղ չէ, որովհետև նախ բարի էր, հետո հեղաշրջվեց ու չար դարձավ:

Չորրորդ՝ որովհետև նախ անէությունից եղական եղավ և բարի լինելուց չար դարձավ: Նաև այլայլելի է չարչարանքներում: Եվ դարձյալ չարչարանքների պատճառով ապականություն է կրում: Հետևաբար ինչպե՞ս կարող է անեղ լինել մեկը, որի անձի մեջ այս բոլոր եղելությունները կատարվեցին: Դրա համար էլ ասվում է. «Չարն անեղ չէ»:

Դարձյալ՝ չարն անեղ չէ, որովհետև առանց գործելու չար չի գոյանում: Այլ նախ՝ մտքով հղանում է, երկրորդ՝ կամքով հաճում է, երրորդ՝ սրտով հոժարում է, չորրորդ՝ մարմնով գործում է, և հինգերորդ՝ գործողին այլայլում է: Եվ այս ամենը չարի հետ է տեղի ունեցել:

Ինչպե՞ս կարող է անեղ լինել, մինչ բազմապատիկ եղական է: Եվ ոչ թե մեկ, այլ զանազան տեղերում եղելություն է ստացել: Իսկ նա, ով այսքան կերպերով եղական է եղել, չի կարող անեղ լինել, այլ անէություն է և առանց գոյության է մնում, այն, որ չկա, ու չի էլ երևում տեղը նրա:

Տասներորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Ոչ ոք բնությամբ չար չէ»:

Պատասխան. Որովհետև ամեն ինչ բնությամբ Աստծու կողմից է արարվել, և ըստ վկայության՝ Աստծուց ստեղծվածները բարի են. «Աստված տեսավ, որ այն ամենը, ինչ ստեղծել էր, շատ բարի է» (Ծննդ. Ա 31): Ապա ուրեմն ոչ ոք բնությամբ չար չէ:

Դարձյալ բնությունն առաջնային է կամքի հանդեպ, իսկ կամքը երկրորդն է: Եվ կամքն է հնազանդվում բնությանը և ոչ թե բնությունը՝ կամքին: Եվ այն ամենը, ինչ կամքին է հնազանդվում, բնությունից չէ, այլ եկամուտ¹⁰ է: Արդ, բնությունը բարի է ստեղծվել, և կամքը երկրորդն է բնությունից հետո, իսկ չարը, որը եկամուտ է՝ բնության նկատմամբ երրորդն է և հաջորդում է կամքին: Եվ տե՛ս, որ միջնորդով հեռու է չարը բնությունից, որովհետև կամքը երկուսի մեջտեղում է: Ապա ուրեմն ոչ որ ըստ բնության չար չէ: Նրա համար է չարագործը պատժվում, որ իր կամքով թողել է իր հարակից բարի ստեղծված բնությանը ու հետևել օտար, եկամուտ չարին:

Հարց. Կամքն է բնության հետևողը և ոչ թե բնությունը՝ կամքին: Հայտնի է, որ քաղցը, ծարավն ու քունը բնական կրքերն են, և կամքը չի կարող խափանել, այլ հետևում է նրանց: Արդ եթե բնությունը հարկադրում է կամքին և իրեն հնազանդեցնում, ապա ինչպե՞ս կարող է կամքը հետևել եկամուտ չարին, որը բնություն չէ, այլ պատահում¹¹:

Պատասխան. Կամքը ընկած է երկու բնությունների միջև: Մի բնությունն այն է, որ Աստված է ստեղծել, այսինքն՝ բարի բնությունը, իսկ երկրորդն այն բնությունն է, որ կամքն է ծնել իր հավանած գործերի միջոցով: Այս մասին իմաստասերն ասում է. «Երկարատև կրթությամբ մակստացական¹² բնություն է գոյանում, իսկ կամքն այն բնությունն է սիրում, որից դաստիարակվել է երկար ժամանակ և որին սովորել է»: Եվ ինչպես ամեն մի ծնող սիրում է իրենից ծնվածին, այնպես էլ կամքը, թողնելով իրեն ծնող բարի բնությունը, սիրում է իրենից ծնված

¹⁰ Եկամուտ -Ներմուծված, օտար, այլասեր:

¹¹ Պատահում -Որ գալիս է և գնում՝ առանց ենթակային ապականելու: Պատահումն էական չէ որևէ առարկայի համար, օրինակ՝ այնպես, ինչպես ջերմությունը կրակի համար, այլ այնպես է, ինչպես պիտակը մարմնի վրա, որը ձեռք է բերվել:

¹² Մակստացական -Ձեռքբերովի, հավելվածով ստացված բնություն, որն Աստծու կողմից չի տրված: Մակ -«վրա, վրան» (հունարեն բբկ -նախդրից), առաջացել է հետոսկեդարյան շրջանում, հունարեն հեղինակների՝ հունարենից կատարված թարգմանությունների միջոցով և ներմուծվել հայերենի մեջ, որպես իմաստասիրական եզր:

մակստացական բնությունը և, օտարանալով առաջին բնությունից, սիրով կապվում երկրորդ բնության հետ:

Դարձյալ չարի մյուս բնությունը ևս՝ չար սովորությունները, բռնությամբ ներգործում է կամքի վրա: Եվ այս վերջին երկու բնությունները գերում են կամքն առաջին բնությունից, ինչպես որ գերողներն են գերում զավակին իր ծնողներից, և այս երկուսից պարտվելով, այլևս չի կարողանում հետևել առաջինին: Այդ մասին է ասում Պողոսը. «Իմ մարմնի անդամների մեջ տեսնում եմ այլ օրենք, որ պայքարում է իմ մտքի օրենքին հակառակ և ինձ գերի դարձրել մեղքի օրենքին» (Տե՛ս Հռոմ. Է 23):

Իսկ կամքը, թեպետև ջանում է հետևել բարի բնությանը, սակայն չի կարողանում, որովհետև կրթված է չարի կողմից, որի մասին Պողոսն ասում է. «Ոչ թե անում եմ բարին, որ կամենում եմ, այլ ինչից որ փախչում եմ՝ չարից, այն եմ անում» (Հռոմ. Է 19):

Իսկ նա, ով ապավինում է Սուրբ Հոգու շնորհներին և հոժարությամբ ջանում հակառակ մնալ չարին, հաղթում է իրեն գերողներին: Այդ մասին Պողոսն ասում է. «Ես ինքս իմ մտքով ծառայում եմ Աստծու օրենքին, իսկ մարմնով՝ մեղքի օրենքին:... Կյանք տվող Հոգու օրենքն ինձ փրկեց մեղքի և մահվան օրենքից» (Հռոմ. Է 25, Ը 2): Հայտնի է, որ շատ պոռնիկներ, մաքսավորներ ու ավազակներ ետ դարձան մեղքերից, որովհետև բոլոր նրանք, ովքեր ջանում են հակառակ մնալ չարին, չարը փախչում է նրանցից: Այդ մասին է ասում Հակոբոսը. «Չարախոսին հակառակ կացե՛ք, և նա կփախչի ձեզանից» (Տե՛ս Հակ. Գ 7): Կամքից ծնված մակստացական բնությունը՝ այդ չար զավակը, ջանք ու հնարներ է բանեցնում՝ նրան կործանելու համար: Դրա համար մարգարեն ասում է. «Երանի՛ նրան, ով կբռնի քո մանուկներին ու կխփի քարին» (Սաղմ. ԾԼԶ 9): Այսպիսով [կամքը] մեծ ջանքերի գնով ջանում է ազատվել իրեն գերողներից:

Հարց. Եթե ոչ ոք բնությամբ չար չէ, -ասում է, -ապա ինչպե՞ս է, որ հոգու մասերը, որոնք մեր մեջ բնությամբ են, այսինքն՝ խոսքը, ցասումը,

ցանկանալը և սրանց բոլոր կողմերը չար են, և մեր միջի ամեն չարը նրանց միջոցով է լինում: Ապա ինչո՞ւ է ասում. «Ոչ ոք բնությամբ չար չէ», եթե սրանք բարի բնությամբ են մեր մեջ:

Պատասխան. Նախ որովհետև հոգին եռամասնյա է և ոչ թե իննմասնյա: Որովհետև հոգու այն վեց կողմերը՝ վերևի և ներքևի, աջի ու ձախի, ետևի և առջևի, եկամուտ են և բնությունից դուրս այս ու այն կողմից շրջապատել են նրան: Եվ տե՛ս, որ դրանք մեր բնությունից չեն, որովհետև խոհեմության վերին ծայրը խորամանկությունն է, որն անզգամություն է և դա սատանայինն է, իսկ ներքինը տգիտությունն է, որ անբաններինն է: Սույնպես և ցամառ վերին ծայրում հանդգնությունն է, ինչը հատուկ է գազաններին, իսկ ներքին ծայրում երկչոտությունն է, որը հատուկ է չնչին անասուններին:

Իսկ ցանկականի վերին ծայրը ժլատությունն է, որն ազահությունն է, և սա հատուկ է մկանը, որը շատ է կուտակում: Իսկ ներքին ծայրը շռայլությունն է, որն անառակ վարքն է, ինչը տարածված ենք տեսնում շների և պիղծ կենդանիների մեջ: Եվ հայտնի է, որ սրանք բնական չեն մարդու համար, այլ եկամուտ և օտար:

Դարձյալ՝ որովհետև կամքը ծառայում է բնությանը և ոչ թե բնությունը՝ կամքին: Օրինակ՝ հայտնի է, որ բարկության բոցը հանգչում է երկյուղից, իսկ ցանկության բոցը՝ ամոթից: Եվ տե՛ս, որ բարկությունը և ցանկությունն անբաններին են հատուկ և ոչ թե մեր բնությանը, որովհետև եթե բնությունից լինեք մեր միջի ցանկության մեղքը, ապա սրբերը չէին կարող հաղթել բնությանը և մաքուր լինել, կամ հաղթել բարկությանը և հեզ լինել: Այլ այն ավելորդը, ինչը որ ճգնավորները և սրբերը թողեցին, մեր բնությունից չէր, այլ կամքի հետևանք, և՛ եկամուտ: Եթե ցանկությունը բնությամբ լինեք, ապա կուսությամբ ապրելն անհնարին կլինեք: Այսպիսով բոլոր մյուս կրքերը եկամուտ են, հետևաբար և՛ ավելորդ:

Դարձյալ՝ որովհետև կամեցան ու հաղթեցին կրքերին: Տե՛ս, որ կամքի հնազանդության դեմ չապստամբեցին, այլ ծառայում են անձնիշխան կամքին: Հայտնի է, որ կամքը ծառայում է բնությանը, իսկ

նրանք ծառայում են կամքին: Հետևաբար բնությանը չեն մեր մեջ չար ախտերը, ինչը և ցույց տրվեց:

Դարձյալ՝ եթե չարը մարդու մեջ բնությանը լիներ, ապա Աստված չէր տանջի մեղավորին: Այլ որովհետև բնությունն անմեղ է, նա աստվածադիր բնությանը հակառակ է գործում, դրա համար էլ՝ Աստծուց պատժվում է: Այսքանն այս մասին:

11

Տասնմեկերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Չարագործություն է ոչ ոքի գոյության չձեռնարկելը»:

Պատասխան. Չարը ո՛չ բնություն է և ո՛չ էլ գոյացություն¹³, այլ գործունեություն, այսինքն՝ ներմուծում բնության մեջ, ինչպես անոթի մեջ մտցված մի իր, որն անոթի բնությունից չէ: Այսպես և չարությունը. թեպետ մտնում է որևիցե մեկի մեջ բնակվելու, սակայն նրա բնությունից չէ: Եվ սա հայտնի է նրանից, որ վերջինս երբ կամենում է, արտաքսում է: Դրա համար էլ ասում է. «Ոչ մի գործունեություն գոյացություն չէ»:

Մեր լինելության սկզբում չարը մեզ հետ չի գոյացել, այլ հետո է սպրդել չար խաբեությամբ և մեր անձնիշխան կամքով մտել մեր բնության մեջ, որի համար էլ նա առանձին գոյացություն չէ, այլ մտնելով գոյացյալ բնության մեջ, գոյացնում է իր ներգործությունը և անմիտներին կարծել տալիս, թե ինքն առանձին գոյություն ունի (Ներսես Շնորհալի):

12

Տասներկուերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Բոլոր ընդդիմակացները միմյանց ապականիչ են»:

¹³ Գոյացություն է բնություն ունեցողը (Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք հարցմանց):

Պատասխան. Այսինքն, ինչպես հիվանդությունը և առողջությունը, մահը և կյանքը, չարը և բարին, ապականությունը և անապականությունը, լույսը և խավարը, ջերմությունը և ցուրտը, խոնավությունը և չորությունը և այլն: Արդ՝ մեկը գալիս՝ հարկադրում է մյուսին դուրս ելնել, լուծվել ապականությանը: Եթե բարին է մտնում, չարին է դուրս անում, իսկ եթե չարն է մտնում, բարուն է դուրս անում: Դրա մասին Տերն ասում է. «Չեք կարող երկու տիրոջ ծառայել» (Տե՛ս Մատթ. 24) և այլն:

Ջերմությունը և ցուրտը, խոնավությունը և չորությունը միմյանց հակառակ լինելով՝ մեկ մեկու ապականում են, որի համար և ավելացնում է. «Հակառակ են, ուրեմն անապական չեն» (Ներսես Շնորհալի):

13

Տասներեքերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Անեղ ոչինչ փոփոխելի չէ»:

Պատասխան. Աստծուց բացի, էությունների մեջ չկա մեկ այլ բնություն, որ անեղ լինի: Եվ քանի որ անեղ է, հետևաբար և անփոփոխելի է, որովհետև այնպես չէ, ինչպես արարածների ստեղծված բնությունը, որ, անէությունից փոփոխվելով, եկավ լինելության: Այլ Նա՛ անեղ բնություն է, դրա համար էլ Նրա բնությանը հատուկ չէ փոփոխական լինելը, այլ ինչպիսին որ էր՝ նույնպիսին և կա, որի համար Պողոսն ասում է. «Հիսուս Քրիստոս նույնն է երեկ, այսօր և հավիտյան» (Եբր. ԺԳ 8): Որովհետև նույն անեղական բնությունը մարդ եղավ ու մնաց Աստված բնությամբ, քանի որ «Բանը մարմին եղավ» (Հովհ. Ա 14):

14

Տասնչորսերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Բարին անեղ չէ»:

Պատասխան. Նախ չարի համար ասաց, որ չարն անեղ չէ, նաև անապական չէ, առավել ևս՝ առանձին բնություն չէ, ոչ էլ Աստծու արարած, այլ մեր ազատ կամքն է էացնել այն մեր մեջ, կամ անգոյության փոխել: Այժմ էլ բարու համար է ասում, որ անեղ չէ:

[Հարց]. Իսկ ինչո՞ւ բարին անեղ չէ: Ահա Աստված, որ բարի է, նաև անեղ է, իսկ եթե անեղ է, նաև անփոփոխելի բարի է:

Պատասխան. Այս խոսքն աստվածային բարու համար չի ասում, որը բնությամբ է և անփոփոխելի, այլ այն բարու համար է ասում, որ եղական բնության վրա է ներգործում, որը գործունեություն է ու փոփոխական, և որի համար ասաց՝ պարտվում է չարից: Ինչպես մենք ենք եղական ու փոփոխական, նույնպես և մեր բարին է եղական ու փոփոխական:

Այսպես է նաև չարը, ինչպես վերևում ցույց տրվեց: Եթե մարդը բնությամբ բարու կամ չարի մեջ լիներ, ապա այլևս չէր կարողանա փոխվել: Այս պատճառով էլ եղական բարու մասին ասաց. «Բարին անեղ չէ»:

Դարձյալ՝ թե բարին անեղ չէ, այլ եղական, այսինքն՝ նախ իմանում ենք բարին, որը ծնվում է մեր մտքում, ապա կամքով հոծարում և տենչալով ցանկանում ենք, իսկ այնուհետև՝ խոսքով ասում ու գործով կատարում: Եվ այս բոլոր եղելությունները լինում են մեր մեջ բարու համար: Դրա մասին ասում է. «Բարին անեղ չէ»:

Նույնպես՝ և անդրադարձը. ինչ որ չի լինում այսքան կերպերով և չի եզրափակվում գործի ավարտումով, բարի չէ:

Փոփոխական բարու համար ասվում է, որ չարից պարտվում է, սակայն [դա չի նշանակում], թե չարը գորավոր է, իսկ բարին՝ տկար, այլ երբ բարին ունեցող անձն իր նախահոծար կամքի ընտրությամբ չարին տեղ է տալիս, այն ժամանակ բարին չարով է փոխարինվում, որը և կոչվում է՝ չարից պարտվել (Ներսես Շնորհալի):

Տասնհինգերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Անեղը որևէ մեկի ապականությունը ցանկացող չէ և ոչ ոքի ապականող չէ»:

Պատասխան. Որովհետև ինչ որ անեղ է, նույնն էլ բարի է: Եվ եթե բարի է բնությամբ, հետևապես և անապական է, իսկ անապական բարին ոչ ոքի չի ապականում և որևէ մեկի ապականությունը չի ցանկանում, այլ կամենում է, որ բոլորը Իր նման բարի լինեն և ապրեն: Դրա համար Պողոսն ասում է. «Նա կամենում է, որ բոլոր մարդիկ փրկվեն և ճշմարտության իմացությանը հասնեն» (Ա Տիմ. Բ 4):

16

Տասնվեցերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում այս խոսքը՝ «Չարն ապականություն ցանկացող է»:

Պատասխան. Այսինքն՝ ինչպես բարին սիրողը և բարի եղողը կամենում է, որ ոչ միայն ինքը, այլև բոլորն իր նման բարի լինեն, ինչպես Պողոսն է ասում՝ «Նմանվեցե՛ք ինձ, ինչպես որ ես՝ Քրիստոսին» (Ա Կոր. ԺԱ 1), սույնպես էլ չարը՝ նախ սատանան և ապա մարդկանց մեջ եղող չարասերները, սկզբում իրենց են ապականել չարությամբ և ցանկանում են, որքանով դա հնարավոր է, չարությունը տարածել նաև այլոց վրա:

17

Տասնյոթերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Չարն անեղ չէ»:

Պատասխան. Որովհետև չարը եղելությամբ ու գործով է լինում, և որտեղ որ չարը չեն կամենում և չեն գործում՝ այնտեղ չի լինում: Հետևաբար չարը, որ կամենալով և գործելով է լինում, անեղ չէ, այլ գործից գոյացած եղելություն:

Դարձյալ՝ ինչո՞ւ է ասում՝ «Չարն անեղ չէ»: Որովհետև բնությամբ չէ որևէ մեկի մեջ, այլ եկամուտ է, և դա երևում է նրանից, որ չարը չի

կարող որևէ մեկին բռնանալ՝ հակառակ անձի կամքին բարի չլինելու: Նույնպես և բարին որևէ մեկին չի հարկադրում չար չլինել, այլ հոգու նախահոժար կամքը, երկուսի միջև լինելով, դեպի ո՛րը որ շարժվում է, դեպի բարին թե չարը, այն էլ ունենում է: Եվ սրա համար է ասում, որ չարն անեղ չէ այսինքն՝ բնություն չէ, ինքնըստինքյան չէ և ինչ որ մեկի մեջ բնությամբ չէ, այլ եկամուտ է:

18

Տասնութերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Իսկ Աստվածաշունչը տանջանքների է մատնում ոչ միայն ուրիշ չարերի, այլև հենց իրեն՝ բանասարկուին»:

Պատասխան. Ինչո՞ւ է Աստված տանջանքների մատնում իր արարածներին: Սրա համար բազում պատճառներ կան:

Նախ՝ որովհետև ասաց, որ ոչ ոք ըստ բնության չար չէ, քանի որ բոլորը բնությամբ բարի են ստեղծվել՝ բարի Արարչից: Եվ բնությունը չար չէ, որ հարկադրի մեղանչել: Ահա այս պատճառով է հանցավորը պատժվում:

Նախ՝ որովհետև բնությունը բարի է:

Երկրորդ՝ որովհետև կամքն է բնության ծնունդը և ոչ թե բնությունը՝ կամքի:

Երրորդ՝ որովհետև կամքն է բնությանը հնազանդվում ու ծառայում և ոչ թե բնությունը՝ կամքին:

Չորրորդ՝ որովհետև կամքը բնության սննդակիցն է և նրան օտար չէ:

Հինգերորդ՝ որովհետև կամքը նույն անձի բնությունից է և ոչ թե անձից դուրս:

Վեցերորդ՝ որովհետև չարը բնությանն օտար է ու եկամուտ:

Յոթերորդ՝ որովհետև կամքն իրեն ծնող ու սննդակից բնությունը թողնում է և օտար չարի հետ սիրով կապվում:

Ութերորդ՝ որովհետև կամքը թողնում է բարին, որ Աստծու կողմից է ստեղծված, ու հետևում է չարին, որ Աստծու կողմից չի ստեղծվել:

Իններորդ՝ որովհետև կամքը թողնում է բարին, որը լույսի նման էութուն է, և ցանկանում է չարը, որը պատահում է, ինչպես խավարը:

Տասներորդ՝ որովհետև թողնում է բարին, որի նախատիպն Աստված է, և չարին է ցանկանում, որի նախատիպը սատանան է:

Տասնմեկերորդ՝ որովհետև բարու նախատիպն անեղ է և անփոփոխ, իսկ չարի նախատիպը սատանան է, որը բարուց դեպի չարը փոխվեց, և որին սիրում է:

Տասներկուերորդ՝ որովհետև մեր բնությունն օտար չէ էական բարուն, քանզի անճառ Բարու պատկերով և նմանությամբ է ստեղծվել: Մեր կամքն այն թողնում է և օտարին ու չարին է ցանկանում:

Տասներեքերորդ՝ որովհետև էական Բարին կամակից է մեզ՝ հաղորդակցելու բարու հետ, այլ ոչ թե հակառակը: Նա կամենում է, որ մարդիկ ապրեն և ճշմարտության իմացությանը հասնեն: Եվ ով նրան թողնում է ու իրեն հակառակ թշնամում է հետևում, իրավացիորեն պատժվում է:

Տասնչորսերորդ՝ որովհետև բարին օգնական է մեր բնությանը, իսկ չարը՝ հակառակ, և ով հետևում է նրան, պատժվում է:

Տասնհինգերորդ՝ որովհետև բարին զանազան պարզևներ է խոստանում մեզ այստեղ և հանդերձյալում: Իսկ նրանք, ովքեր ատում են բարին, հիրավի պատժվում են ու զրկվում բարիքներից:

Տասնվեցերորդ՝ որովհետև Աստվածաշունչը չարերին պատիժ է խոստանում այստեղ ու հանդերձյալում: Եվ ով չի լսում ու չի հեռանում չարից, արդարև պատժվում է և՛ այստեղ, և՛ այնտեղ:

Տասնյոթերորդ՝ որովհետև բարիք գործողները, ովքեր Աստծուց պարզևներ են ստացել, մեզ օրինակ են, ինչպես Ենովքը, Եղիան, Նոյը, Աբրահամը, Մովսեսը և մյուս բոլոր սրբերը, ովքեր զանազան հրաշքներ են գործել: Իսկ ով այս ամենը չի ցանկանում, պատժվելու է:

Տասնութերորդ՝ որովհետև չարագործները ևս, որ պատուհասվեցին, մեզ համար օրինակ են, ինչպես սատանան, Ադամը, Կայենը, նրանք, որ ջրհեղեղով կորան, և սողոմացիները, որ հրով այրվեցին: Իսկ ով այս

ամենը տեսնելով՝ չարից ետ չի դառնում, նրանց պատիժներին է արժանի:

Տասնիններորդ՝ որովհետև հայտնապես տեսնում են, որ չարի պատճառով են պատուհասներ գալիս՝ տարածամ մահ, սով, երկրաշարժ, սրածություն, գերություն, մորեխ, թրթուր, գայլ, գազան և այլն, ու չեն ատում չարը, որի համար էլ հիրավի պատժվում են:

Քսաներորդ՝ որովհետև Ինքը՝ անեղական Բարին՝ Աստված, այս աշխարհ եկավ ու մեզ նմանվեց, որպեսզի մենք էլ Իրեն նմանվենք: Արյունով ու մահով ազատեց մեզ առաջին չարից ու պատժից, դժոխքից ու մահից: Իսկ ով այս ամենն իմանալով շարունակում է չարին հետևել, հիրավի պատժվում է: Նա պարտական է մնում նաև մեզ համար խաչված Աստծու անմահ մահվանն ու Նրա՝ մեզ համար հեղված անպարտ արյանը: Եվ քանի որ կամովին ու հոժարությամբ չարը սիրեցին, որ այսքան օտար է մեր բնությանը, և բարին ատեցին, որն այսքան մոտ ու բնութակից է մեզ, ապա արդարացի կերպով ասում է. «Ամբողջ Աստվածաշունչը պատժի է մատնում չարագործներին»:

Հարց. Ի՞նչ է չարը:

Պատասխան. Նախ՝ չարն անեղ չէ, այլ գործելիս է լինում, ինչպես մեկի հետքը, որ ընթանալիս է գոյանում:

Երկրորդ՝ եղականներիցս դուրս առանձին էություն չէ:

Երրորդ՝ Աստծուց եղածների նման էություն չէ, որովհետև ո՛չ իր է, ո՛չ էլ գոյություն, այլ պատահում, որ գործելով է առաջանում: Չարը նաև բարու պակասությունն է, ինչպես խավարը՝ լույսի: Նաև ապականիչ ու չարչարող է և իրեն կրողին այլայլող:

Հարց. Ի՞նչ է նշանակում՝ «Ամբողջ Աստվածաշունչը տանջանքների է մատնում չարերին»: Որտե՞ղ է Գիրքն ասում, թե չարերը տանջվելու են:

Պատասխան. Հայտնի է բազմաթիվ խոսքերից: Նախ՝ Տերն է ասում. «Չարերին չարաչար կոչնչացնի» (Մատթ. ԻԱ 41):

Երկրորդ՝ ասում է. «Ամեն ծառ, որ բարի պտուղ չի տա, կտրվում և կրակն է գցվում» (Մատթ. Գ 10):

Երրորդ՝ Մկրտիչն ասում է. «Ինչպե՞ս պիտի փախչեք գեհեների դատապարտությունից» (Մատթ. ԻԳ 33):

Չորրորդ՝ Եսային ասում է. «Ո՞վ պատմեց ձեզ, թե կրակը բորբոքված է» (Տե՛ս Եսայի ԼԳ 14): Եվ դարձյալ ասում է. «Նրանց որդերը չեն մեռնում, և կրակը չի հանգչում» (Տե՛ս Եսայի ԿՁ 24):

Հինգերորդ՝ Դավիթն ասում է. «Ինչպես մոմն է հալվում կրակի դիմաց, այնպես էլ մեղավորները պիտի կորչեն Աստծու երեսից» (Սաղմ. ԿԷ 3):

Վեցերորդ՝ Տերն ասում է. «Ով գուր տեղը բարկանում է իր եղբոր վրա, ենթակա կլինի գեհեների հրին» (Տե՛ս Մատթ. Ե 22):

Յոթերորդ՝ ասում է. «Կապեցե՛ք դրա ոտքերն ու ձեռքերը և դո՛ւրս հանեցեք դրան, արտաքին խավարը. այնտեղ կլինի լաց և ատամների կրճտում» (Մատթ. ԻԲ 13):

Ութերորդ՝ Պողոսն ասում է. «Քանզի եթե մեկը կամավոր կերպով է մեղանչում ճշմարտությունն իմանալուց և ընդունելուց հետո, ուրեմն մեղքի քավության համար այլևս ուրիշ զոհ պետք չէ, այլ մնում է դատաստանի ահեղ սպասումը և կրակի կատաղությունը, որ լափելու է Նրա հակառակորդներին» (Տե՛ս Եբր. Ժ 26):

Իններորդ՝ Եսային ասում է. «Համայն երկիրը պիտի դատվի Տիրոջ կրակով և ամեն մի մարմին՝ Նրա սրով» (Եսայի ԿՁ 16):

Տասներորդ՝ ինքը Տերն ասում է. «Գնացե՛ք ինձանից հավիտենական կրակը, որ պատրաստված է սատանայի և իր հրեշտակների համար» (Տե՛ս Մատթ. ԻԵ 41):

Տասնմեկերորդ՝ սատանան ինքն էլ գիտեր, որ տանջվելու է, որի համար ասում էր. «Մեզ տարածամ մի՛ տանջիր» (Տե՛ս Մատթ. Ը 29): Սրանցից բացի Սուրբ Գրքում տանջանքների վերաբերյալ բազում ուրիշ օրինակներ ևս կան:

Հարց. Սատանան որտեղի՞ց գիտի, որ հավիտյան տանջվելու է:

Պատասխան. Նախ՝ իր չարությունն Աստծու արդար իրավունքների հետ համեմատելով է իմանում, որ [Աստված իրեն] չի ներելու:

Երկրորդ՝ երբ հակառակվեց Աստծուն, իմացավ իր վնասը և իր արժանի պատիժը ծանրութեթև է անում մտքում:

Երրորդ՝ երբ բարուց փոխվեց չարի, իմացավ, որ չարն իր հետ է և չարչարելու է իրեն:

Չորրորդ՝ ինչպես բարի Աստված փառքի հանգստի մեջ է, այնպես էլ նա հակառակից իմացավ, թե որքան որ Բարին հանգստի մեջ է, նույնքան և չարը, որ հակառակ է բարուն, չարչարվելու է հավիտյան:

Հինգերորդ՝ փորձով տեսավ. ինչպես որ հիվանդի դրությունը երբ վատթարանում է, իմանում է, որ մահվան է մոտենում: Այդպես էլ ինքն իմացավ, որ նախ բարուց մերկացավ ու երկնքից ընկավ, և ողջ չարությունը պատեց նրան, բովանդակ դառնությունն էլ տրտմության հետ տիրեց նրան: Իմացավ, որ սա իր մեծ կորստյան՝ անանց տանջանքների սկիզբն է:

Վեցերորդ՝ նաև սրատես մտքով է հասկանում իրեն սպասվելիքը:

Յոթերորդ՝ երբ Ադամին խաբեց ու մեր ամբողջ բնությունը չարության մատնեց և Աստծուն դեպի խաչը բերեց, գիտակցեց, որ այդ ամենի համար պատասխան է տալու Աստծու արդար դատաստանի առաջ:

Ութերորդ՝ ամեն օր, Աստծու հրեշտակների շնորհաբաշխության ժամին, դևերն իրենք էլ են ձգտում դեպի վեր՝ աստղալից երկինք, որպեսզի հրեշտակների հետ իրենք ևս ստանան շնորհի լույսը: Եվ ինչպես որ անկումից առաջ էին սովոր ստանալ այդ շնորհներից, այժմ նույնպես ձգտում են դեպի վեր, սակայն լույսի փոխարեն արժանին՝ Աստծու բարկությունն են ստանում: Որովհետև շնորհի լույսը հրեշտակներն են ստանում, իսկ բոցի տապը և այրումը՝ դևերը, որի համար մարգարեն ասում է. «Նրանց վրա թափի՛ր քո զայրույթը» (Սաղմ. ԿԸ 25): Նաև՝ «Դու նրանց վրա կրակի կայծեր թափի՛ր ու կործանի՛ր նրանց, որ տառապանքներից չկարողանան փրկվել» (Սաղմ. ԸԼԹ 11): Ինչպես որ թիթեռն է, անհազ կերպով դեպի բոցն ընթանալով,

այրվում ու ընկնում, բայց դարձյալ ցանկությամբ դեպի լույսն է թռչում, այնպես էլ սրանք են. ու այս է սրանց մշտական գործը: Բնությունն է նրանց դրան տանում, որպեսզի ամեն օր պատժվեն:

Դարձյալ՝ Աստծու արդար իրավունքն է շարժում նրանց դեպի այն կողմը, որպեսզի ամեն օր պատժվեն և Աստծու բարկության կայծակներից տուժեն: Եվ ինչպես հրեշտակների վրա ազդումն ուրախացնում է վերջիններիս, նաև գիտություն է տալիս հանդերձյալի վերաբերյալ, այսպես և Աստծու բարկությունն արժանի ազդեցություն է գործում, [ինչպես նաև հայտնում այն մասին], որ հանդերձյալում նրանք հավիտենական տանջանքներ են կրելու:

Տասներորդ՝ նրանք Քրիստոսից պարզորոշ լսեցին հետևյալը, որ ասաց. «Անիծյալներ՝, գնացե՛ք ինձնից դեպի հավիտենական կրակը, որ պատրաստված է սատանայի և իր հրեշտակների համար» (Մատթ. ԻԵ 41): Եվ նրանք այս ամենից գիտեն, որ տանջվելու են, դրա համար էլ ասում էին. «Մեզ տարածամ մի՛ տանջիր» (Տե՛ս Մատթ. Ը 29):

19

Տասնիններորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Ասում են՝ բոլոր տանջանքի մատնվածներն այլայլելի են»: Սրանից հետևում է. «Ամեն մի տանջանքի մատնված այլայլելի է»:

Պատասխան. Գիրքը սա է ասում. «Ամեն ոք, ով տանջանքների է մատնվում, այլայլվում է իր բնությունից»: Եվ սրանից հայտնի է, որ չարն անեղ չէ, այլ եղական և փոփոխական, որովհետև տանջվում է և տանջանքների պատճառով՝ այլայլվում:

20

Քսաներորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Այլայլելի ոչ ոք անեղ չէ»:

Պատասխան. Ով տանջվելով այլայլվում է իր բնությունից, ինչպե՞ս անեղ կլինի: Հայտնի է, որ չարը՝ սատանան, անեղ չէ, որովհետև նա բազում փոփոխություններ է կրել:

Նախ՝ անէությունից է էության եկել:

Երկրորդ՝ Աստուծոց բարի է ստեղծվել և հետո է չարի փոխվել:

Երրորդ՝ այժմ չարչարանքների մեջ է իր չար խորհուրդների պատճառով, որի համար Եսային ասում է. «Ամբարիշտների համար խաղաղություն չկա, ասում է Տերը» (Եսայի ԾԷ 20ա): Հայտնի է, որ ամբարիշտները դևեր են: Դարձյալ՝ «Անօրենները պիտի ծփան ծովի նման և հանգիստ չգտնեն» (Եսայի ԾԷ 20բ): Նրանք են առաջին անօրենները:

Չորրորդ՝ չարչարանքները տանջելու են նրանց:

Հինգերորդ՝ տանջանքներն անշեջ բոցերի մեջ են այլայլելու նրանց: Ինչպե՞ս կարող են անեղ լինել նրանք, ում հետ այս բոլոր փոփոխությունները տեղի են ունենում,:

Իսկ որ ասում է՝ «Անեղ ոչ ոք չի այլայլվում», նշանակում է՝ Աստված քանի որ անեղ է, չի այլայլվում:

Նախ՝ որովհետև ոչ մեկից չի եղել, այլ անեղ էություն է:

Երկրորդ՝ անեղ է և չի կարող այլայլվել, այլ իր բնությամբ անփոփոխելի է մնում:

21

Քսանմեկերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Չարերից ոչինչ անեղ չէ»:

Պատասխան. Այս հայտնի է ամեն տեղից, որովհետև եթե որևէ բնություն այլայլվում է, ապա այն անեղություն չունի: Իսկ այժմ բազմապիսի որակներով է հարցը դրվում, թե՛ չարերից ոչինչ անեղ չէ: Այսինքն՝ նախ որ չարն ի՞նքն անեղ չէ:

Երկրորդ՝ բնություն չէ:

Երրորդ՝ բնությունից չէ:

Չորրորդ՝ ինքնին առանձին էություն չէ:

Հինգերորդ՝ չարի բոլոր մասերը գործելով են լինում, որի համար ասում է. «Չարերից ոչինչ անեղ չէ»:

Դարձյալ՝ «Չարերից ոչինչ անեղ չէ», այսինքն՝ չարը շատ եղելություններ պիտի կրի, որոնք գործով են գոյանում, այսինքն՝ ապականություն, մահ, դատապարտություն, ահեղ ատյանի ամոթ, հավիտենական տանջանքներ, հրի բոցերի մեջ այլայլվել, զանազան զղջումներ, աչքերի լաց և ատամների կրճատում: Եվ այս բոլոր փոփոխությունները, որոնք գործով են գոյանում, պիտի կրի չարը: Դրա համար էլ ասում է. «Չարերից ոչինչ անեղ չէ»:

Արդ, ով թեկուզ մեկ անգամ չարին իր մեջ տեղ տա, ապա հետագայում չարն այս բոլոր եղելությունները նրա հետ կկատարի: Որովհետև եթե մեկը չարն է ծնում, ապա չարը նրա համար հետո թոռներ կծնի սերնդից սերունդ:

22

Քսաներկուերորդ հարց. Ինչո՞ւ է ասում՝ «Ովքեր բոլորովին ընդդիմակաց են, ընդհանուր ոչինչ չունեն»:

Պատասխան. Այսինքն՝ կան, որ մասամբ են միմյանց հակառակվում և մասամբ ընդհանրանում, ինչպես, օրինակ՝ տարերքն ու եղանակները: Եվ կան, որ ամեն ինչով միմյանց հակառակ են, ինչպես լույսն ու խավարը, մահն ու կյանքը, չարն ու բարին:

Դարձյալ՝ ստեղծվածների բնությունը բարի է ստեղծված բարի Արարչից, իսկ կամքը չար է և հակառակ նրան, այսինքն՝ նույն անձի մեջ բարի բնությունը և չար կամքը միմյանց հակառակ են:

23

Քսաներեքերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում՝ «Ով ամենայն հարկավորությամբ մի գոյությունն ունենում է, մեկ ուրիշ գոյություն չի ունենա»:

Պատասխան. Այսինքն՝ ոչ մասնավոր, այլ ամենայն հարկավորությամբ, որովհետև եթե գոյացյալ լույս է, ապա չի կարող փոխվել և խավար դառնալ: Սույնպես և խավարը՝ լույս, մահը՝ կյանք, կամ կյանքը՝ մահ, և ոչ էլ չարը՝ բարի, կամ բարին՝ չար: Ինչպես նաև եղականը չի կարող անեղ լինել, անեղը՝ եղական: Իսկ անեղն Աստված թեպետ մարդ եղավ, սակայն նույն էությունն էր մարմինը, և նույն բնությունն էր մարդացածը, որն անեղ Աստվածությունն էր, որովհետև մարդ եղավ և Աստված մնաց, ինչպես և ասում է. «Շոշափեցե՛ք ու տեսե՛ք, որ ես նույնն եմ» (Տե՛ս Գուկ. ԻԳ 39):

24

Քսանչորսերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում՝ «Անեղ լինելով հանդերձ՝ նաև գոյացյալ բարություն է»: Եվ ինչպե՞ս է, որ բարու համար նախ ասաց, թե անեղ չէ, իսկ այժմ ասում է, թե բարությունն անեղից է գոյացել:

Պատասխան. Ոչ թե միակ և նույն բարու համար է ասում, թե գոյացյալ է ու անեղ: [Այս ասելով ինքն իրեն չի հակասում], այլ բարու համար երկու կերպարանք է ներկայացնում: Այսինքն՝ մեկն անեղական բարին է, որն Աստծու անեղ բնությունն է, մշտագո և անփոփոխելի, իսկ մյուսը՝ եղական բարին, որը եղականների մեջ է գոյանում, որը գործունեությամբ է և փոփոխական, որի համար և ասվում է, թե՝ չարից պարտվում է:

Գարձյալ՝ ասում է. «Անեղ լինելով հանդերձ՝ գոյացյալ բարություն է»: Այսինքն՝ «անեղանելին լինելություն» է ասում, որովհետև անեղն Աստված մարդացավ:

Հարց. Ո՞րն է զանազանությունը եղական բարու և եղական չարի, որ մեր մեջ է լինում:

Պատասխան. Եղական բարին և եղական չարը միմյանցից զանազանվում են:

Նախ՝ որովհետև բարին Աստված է ստեղծել, ըստ այն խոսքի, թե՛ «Ամեն մի բարի շնորհ և ամեն կատարյալ պարգև վերևից է՝ իջած Լույսի Հորից, որի մեջ չկա փոփոխում կամ էլ փոփոխման ստվեր» (Հակ. Ա 17):

Երկրորդ՝ բարին էություն է:

Երրորդ՝ բարին մեր բնության մեջ է:

Չորրորդ՝ բարին օգնական է մեր բնության:

Հինգերորդ՝ բարին մեզ բազում փառքերի է արժանացնում:

Վեցերորդ՝ եղական բարին միջնորդ է լինում մեր ու անեղական բարու միջև և հաղորդում մեզ անեղական բարու քանական բնությունը:

Յոթերորդ՝ եղական բարին անեղ բարուն հոմանուն է¹⁴:

Ութերորդ՝ եղական բարին որպես նյութ է հանդես գալիս, իսկ անեղական բարին՝ այն զարդարող և տեսակավորող, ինչպես սեռն¹⁵ ու տեսակը:

Իններորդ՝ սա ենթակա է լինում, իսկ նա՝ ստորոգվում¹⁶:

¹⁴ Հոմանուն - Երբ տարբեր իրեր նույն անունն են կրում, տվյալ դեպքում՝ նույն «բարի» բառով երկու տարբեր հասկացություններ են նկարագրվում:

¹⁵ Ընդհանուր և էական հատկանիշներով միավորվող առարկաների՝ երևույթների, հասկացողությունների և այլն խումբ՝ կարգ: Սեռն այն է, ինչ ասվում է քանակով մեծ և տեսակով տարբերվող իրերի համար՝ ցույց տալով նրանց էությունը: Սեռ է կոչվում այն, որ շատերի վրա է տարածվում և արտահայտում յուրաքանչյուրի սերման սկիզբը:

Ըստ արիստոտելականների՝ «Գոյությունը բաժանվում է մարմնավորի և անմարմնի, մարմինը՝ շնչավորի և անշնչի, շնչավորը՝ բանականի և անբանի, բանականը՝ մահկանացուի և անմահի, մահկանացուն՝ մարդու և անասունների»: Արդ, բարձրագույն սեռ է կոչվում գոյացությունը, որովհետև նա իրենից վեր գտնվող սեռ չունի: Իսկ առավել չափով տեսակ է կոչվում մարդը, որն իրենից ներքև գտնվող տեսակ չունի, որովհետև նա բաժանման մեջ հանդես է գալիս որպես ամենավերջինը: Իսկ կենդանին և շնչավորը կոչվում են փոխադարձ համաստորադաս սեռեր և փոխադարձ ու համաստորադաս տեսակներ, որովհետև մեջտեղում գտնվելով՝ նրանք կարող են և՛ սեռ լինել, և՛ տեսակ: Տեսակը հանդես է գալիս որպես սեռի ստորադասյալ: Տեսակ ասվում է բազմաթիվ և իրարից թվով տարբերվող իրերին՝ ցույց տալով այդ իրերի էությունը: (Գավիթ Անհաղթ, Վերլուծություն Պորփյուրի)

¹⁶ Ստորոգում - Երբ առարկային հատկանիշ են վերագրում: Ըստ Արիստոտելի, ստորոգությունները (կատեգորիա) տասն են՝ գոյացությունը, որակը, քանակը,

Տասներորդ` սա ծանոթ է և հյուրընկալ, իսկ նա` սրա մոտ եկած, ըստ այս խոսքի. «Եթե մեկը սիրում է ինձ, իմ խոսքը կպահի, և իմ Հայրը նրան կսիրի. և մենք նրա մոտ կգանք ու նրա մոտ կօթևանենք» (Հովհ. ԺԳ 23): Իսկ չարը սրա հակառակն է:

Նախ` Աստծուց չի գոյացել:

Երկրորդ` էություն չունի:

Երրորդ` բնությունից չի լինում, այլ կամքից, որը բնությունից հետո երկրորդն է:

Չորրորդ` բնությանը ներհակ է ու ապականոդ:

Հինգերորդ` չարը բազմաթիվ պատուհասներ է բերում իրեն կրողին:

Վեցերորդ` չարը, միջնորդելով, սատանայի հետ է կապակցում իրեն կրողին և նրան դասակցում:

Յոթերորդ` չարը սատանային հոմանուն է:

Ութերորդ` չարը սատանայի համար նյութ է լինում, իսկ վերջինս` նրա տեսակավորողն ու էացուցիչը:

Իններորդ` չարը ենթակա է լինում, իսկ սատանան` գործողի նկատմամբ ստորոգված:

Տասներորդ` չարն անոթ և հյուրընկալող է լինում, իսկ սատանան` նրա բնակիչը, ըստ այս խոսքի` «Երբ պիղծ ոգին դուրս է ելնում մարդուց, շրջում է անջրդի տեղերում, հանգիստ է փնտրում. և երբ չի գտնում, ասում է. «Վերադառնամ իմ տունը, որտեղից ելա»: Եվ գալիս է ու գտնում այն` մաքրված և կարգի բերված: Այն ժամանակ գնում և վերցնում է իրենից ավելի չար յոթ այլ դևեր և մտնում, բնակվում այնտեղ. և այն մարդու վերջին վիճակը լինում է ավելի վատ, քան նախկինը» (Ղուկ. ԺԱ 24-26):

Հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալ խոսքը. «Չարն ու բարին միշտ պատերազմում են մեզ հետ, ինչպես ջերմությունն ու սառնությունը»:

Պատասխան. Բարին էացել է մեր բնության հետ, իսկ չարը կամքին է հետևում: Եվ ինչպես այլ է բնությունը և այլ՝ կամքը, այնպես էլ այլ են չարն ու բարին, և ենթակայությամբ¹⁷, որպես հեծյալ զինվորներ, կռվում են միմյանց դեմ:

Երկրորդ՝ բնությունը միատեսակ բարի է, իսկ կամքը զանազան չարերի է հետևում և հավանում դրանց:

Երրորդ՝ երբեմն բնությունն է բարությամբ հաղթում անձին, իսկ երբեմն էլ կամքը՝ անձին:

Չորրորդ՝ չարը բնության վրա չի կարող ներգործել, որովհետև բնությունը նույն գոյությունից չի այլայլվում, սակայն չարը կամքին երեք կերպ է հաղթում:

-Նախ՝ ինչպես որ չարը բնություն չէ, նույնպես և կամքը բնություն չէ, այլ բնությանը հետևող:

-Երկրորդ՝ ինչպես որ չարն է բարությունից այլայլվում, նույնպես և կամքն է ենթակա այլայլության:

-Երրորդ՝ կամքը հավանող է, որի համար չարը հնարներով հավանել է տալիս նրան իր գործերին, և այդպիսով չարը, միաբանելով կամքի հետ, կռվում է բարի բնության դեմ:

Հինգերորդ՝ չարը զգայարանների միջոցով շրջապատում է անձը և կռվում բարու դեմ, որովհետև զգալի բարիքները՝ [նյութական բարիքներն] այստեղ են և այս ժամանակի մեջ, իսկ բարու դիմաց սպասելիքները՝ [հատուցումը] այստեղ չեն և այս ժամանակի մեջ չեն, այլ հանդերձալում և երկնքում են լինելու: Չգայարաններով այն է տեսնում, որ այժմ կա և այստեղ է, իսկ հանդերձալինը չի երևում, որի պատճառով առավել հավատում է սրան, որ երևում է:

¹⁷ Ենթակայել -Որևէ իրի վերաբերյալ գաղափար և ծանոթություն կազմել: Սա սովորաբար ածականով է հանդես գալիս, ինչպես, օրինակ՝ գույնի գաղափարը և համի ծանոթությունը զինու համար: Անենթակա է ասվում, երբ գաղափարը վեր է առնվում իրից և հանդես գալիս իբրև ինքն իրեն կայացած իր և նշանակվում գոյականով: Ինչպես, օրինակ՝ կարմրություն, քաղցրություն և այլն: Սրանք ճշմարիտ գոյականներ չեն, այլ անենթակա գաղափարների և ծանոթությունների անուններ:

Վեցերորդ՝ չարը հաղթում է մարդուն՝ անհրաժեշտ կրքերի հետ ավելորդություններ խառնելով: Սրա մասին էլ մարգարեն ասում է. «Ինձ իմ մերձեցողներից փրկի՛ր, քանզի կարիքով եմ հարձակվել ինձ վրա» (հմմտ. Սաղմ. ԾԳ 19): Այսինքն՝ մեր բնական կարիքներն օգտագործելով եմ մեր դեմ մարտնչում մերձավոր դևերը:

Յոթերորդ՝ երբեմն Աստծու քաղցրության և ներողամտության մասին մտածել տալով, մեղքերը փոքրացրած եմ ներկայացնում գործողի աչքին՝ ասելով, թե այդ փոքր հանցանքներն ինչպե՞ս կարող եմ հիշվել Աստծու քաղցրության կողքին:

Ութերորդ՝ երբեմն Աստծու բարկությունն եմ հիշեցնում և փոքր հանցանքը մարդու աչքին ծանրացնում և ներշնչում, թե ինչպե՛ս պիտի ազատվի Աստծու բարկությունից ու նրա արդար դատաստանից: Այս կապակցությամբ մարգարեն ասում է. «Շատերն էին ասում իմ մասին. «Սա փրկություն չունի իր Աստծուց» (Սաղմ. Գ 3):

Իններորդ՝ բարի [գործելը] հետագայի վրա եմ թողնել տալիս՝ ասելով, թե երբ ծերանաս, կապաշխարես, իսկ երբ հիվանդանաս, կխոստովանես: Իսկ ով հույսով է մեղք գործում, անհույս կորչում է:

Տասներորդ՝ նախ վարժեցնում եմ մեղքերին՝ այն սովորություն դարձնելով, իսկ այդ դաստիարակությունը մակստացական բնություն է դառնում, և [մարդիկ] այլևս չեն կարողանում սովորական դարձած մեղքերից ետ դառնալ, որովհետև սովորությունը բռնակալի պես վերահսկում է և միշտ մեղանչել տալիս գործողին, որի համար և ասում է. «Բարին ու չարը մեր մեջ միշտ պատերազմում են»: Ինչպես նաև Պողոսն է ասում. «Ոչ թե անում եմ բարին, որը կամենում եմ, այլ գործում եմ չարը, որը չեմ կամենում» (Հռոմ. Է 19):

25

Քսանհինգերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը. «Եթե չար է, ապա սրանցից բացի չարությունից ուրիշ ոչինչ չի գոյանա»:

Պատասխան. Նախ ասում էր, թե երկու բարի կա: Առաջինը անեղական բարին է, որն Աստվածային բնությունն է, իսկ երկրորդը՝ եղական բարին, որ եղականների մեջ է գոյանում: Չարը սրանցից չէ:

Նախ՝ որովհետև Աստված գոյ է՝ անսկիզբ ու բարի, անեղական բարի և էություններիս բարություն բաշխող: Իսկ չարը սրանցից ոչինչ չունի, որովհետև նա գոյ չէ և ո՛չ անսկիզբ է, ո՛չ բարի, ո՛չ անեղական բարի, ո՛չ էլ էություններին բարություն բաշխող, այլ համակ չարություն: Իսկ եղական բարու կապակցությամբ [ասենք] նախ, որ եղական բարին Աստված է ստեղծել, որը նաև էություն է, լինում է բնությամբ, բարի է և փառքի է տանում: Իսկ չարն այս չէ, այլ համակ չարություն է:

Դարձյալ, ինչպես վերը ցույց տրվեց, չարի և բարու տասը տեսակ զանազանություն կա, և չարը բարուն տասը կերպով է ներհակ: Ուստի ասում է. «Եթե չար է, ապա սրանցից բացի չարությունից ուրիշ ոչինչ չի գոյանա»:

Դարձյալ՝ օրինակով խոսենք. ինչպես խավարը մթին կերպարանքներից բացի ուրիշ տեսք ստանալ չի կարող, նույնպես էլ չարը չի կարող լինել ո՛չ անմահություն, ո՛չ անապականություն և ո՛չ էլ կարող է ունենալ բարու այլ հատկանիշներ, այլ միայն մահ է ու ապականություն:

26

Քսանվեցերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալը. «Ամեն ոք, ով իրավացիորեն փափագում է, հարմար ձևով ունենում է իր փափագածը, եթե հաճությամբ է բաղձում»:

Պատասխան. Նախ այն է ասում, թե ինչի՛ էլ որ ձգտի մարդը, բարու թե չարի, հարմար ձևով ունենում է իր փափագածը: Այսինքն՝ որին որ ցանկանում է, նրա հետ հարմարվում է իր բնությունը: Օրինակ՝ ինչպես օդը փոփոխվում է միմյանց հակառակ կողմերի միջև, այսինքն՝ մեկ դեպի լույսը և մեկ՝ դեպի խավարը, մեկ դեպի ջերմությունը և մեկ՝ դեպի ցուրտը: Նաև ջուրը, դեպի ո՛ր ծառը որ գնում է, այդ ծառի պտուղն է

դառնում: Նույնպես և մարդը, իր անձնիշխան կամքով երբեմն դեպի բարին, իսկ երբեմն դեպի չարն է փոխվում:

Դարձյալ ասում է. «Ամեն ոք, ով իրավացիորեն փափագում է, հարմար ձևով ունենում է իր փափագածը, եթե հաճությամբ է բաղձում»: Այսինքն՝ իրավացին այն է, երբ բարուն է փափագում, որն աստվածային, անեղ բարին է, որը մեզ պատկերակից է արել իր բնությանը: Բարին Աստծուց է, որ բնությունը բարի է ստեղծել, և Նա բազում բարիքներ է խոստանում բարիներին: Դրա համար է «իրավացի փափագում» ասում, որ մեր նախատիպին ձգտենք, որի՝ բարու գործությունը սերմանված է մեր բնության մեջ: Եվ ով այսպես իրավացիորեն փափագի, իր փափագածը հարմար ձևով կունենա, այսինքն՝ որպեսզի մեր բարի բնությունը հոժարի բարուն, որովհետև այն բնութակից է բարուն, այսինքն՝ եղական բարուն, և նման է անեղական բարուն: Դրա համար է «իրավացի փափագում» ասում, երբ հաճությամբ է բաղձում: Այսինքն՝ բնությունը հաճությամբ է բարուն ցանկանում, քան չարին, իսկ կամքը՝ մարմնին, և հետևում է չարին, ոչ թե բնությանը:

Դարձյալ՝ հաճությամբ բաղձալ, այսինքն՝ բարին ցանկանալու դեպքում բարեսերի համար ամեն մի դժվարություն դյուրության կփոխվի, ինչպես որ կուսությունը, մարտիրոսությունը, ճգնությունը և ամեն տեսակ խստակրոն վարքը դյուրին է գործողի համար: Իսկ անհրավ փափագումն այն է, երբ մարդ չարին է փափագում և անցողիկը ցանկալի դարձնում, զազրելին՝ բաղձալի, իսկ ատելին՝ սիրելի:

Դարձյալ՝ անհրավ փափագում է, որովհետև չարն օտար է մեր բնությանը: Որովհետև Աստծու կողմից չի ստեղծվել, էություն չէ և ներհակ է մեր բնությանը, նաև մահ ու ապականություն է բերում և անանցանելի տանջանքների մատնում փափագողին: Նրա համար է անհրավ, ով այս բոլոր չարերին է տենչում: Դրա համար և ասվում է. «Ապա ուրեմն չարությունն ապականում է»:

Հոգին անհրավությանը դյուրությամբ և հեշտությամբ չի փափագում, այլ դժվարությամբ և ակամա, թեպետև հեշտասիրության ախտերից և հոգու [եկամուտ] մասերից բռնադատված՝ ձգտի անբան ու անհրավ փափագին (Ներսես Շնորհալի):

27

Քսանյոթերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը. «Եթե ապականում է, ինքն էլ է ապականվում»:

Պատասխան. Ինչպես ապականված նյութի մասնիկը երբ խառնվում է բնությամբ պարզ մեկ այլ նյութի, ապականում է այն և, այլոց ապականելով, ինքն էլ է ապականվում: Այսինքն՝ ինչպես հին խմորը նոր խմորվածին այլայլում է ու քայքայում և, ապականելով նրան, ինքն էլ հետն է ապականվում: Այդպես է նաև քացախը, որն ապականված է և ապականում է այն ամենը, ինչի որ խառնվում է, և ինքն էլ նրա հետ ապականվում է: Օրինակ՝ երբ քացախը լցնում են կրի վրա, քայքայում է նրա բնությունն ու ապականում շաղախը՝ ինքն էլ հետը ապականվելով:

Նույնպես և չարը, որին մոտենում է, ապականում է, և վերջինիս կործանումով՝ ինքն էլ նրա հետ ապականվում է:

Թեպետև ասում է, թե չարությունը ինչի՛ որ մոտենում է, ապականում է, սակայն երբ չի գտնում նյութ, որի վրա կարող է չարությամբ ներգործել, լուծարվում է ապականությամբ: Այստեղ չարությունը լուծարվում է մասնակի, և այդ այն դեպքում, երբ մարդիկ հեռանում են նրանից և բարին գործում: Իսկ հանդերձյալում առհասարակ կլուծարվի, երբ պակասեն երկրից մեղավորները և չեն գտնվի այլևս ամբարիշտները:

Ինչպես հին ժամանակներում Աստված ջրհեղեղով ջնջեց մեղավորներին իրենց մեղքերով հանդերձ, նույնպես և երկրորդ անգամ կրակով կմաքրի չարությունը՝ չարերով հանդերձ: Կրակը կարող էր չլինել, եթե այրվող նյութեր չլինեին, նույնպես և չարությունը չէր լինի,

եթե մեղսասեր անձինք չգտնվեին, որոնց մեջ չարը կարող է բնակվել ու ներգործել: Ըստ որում՝ մահկանացուների լուծարումով կվերանա նաև մահը և այլևս չի լինի: Այսպես և չարը կոչնչանա ապականությամբ, եթե ամենքը բարի լինեն (Ներսես Շնորհալի):

28

Քսանութերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը. «Եվ ապականվածը անեղ չէ»:

Պատասխան. Եթե ապականվելով փոփոխություն է կրում, ապա ինչպե՞ս անեղ կլինի:

Դարձյալ՝ սատանան բազում փոփոխություններ կրեց և անեղ չի կոչվում:

Նախ՝ որ անեությունից փոփոխվեց:

Երկրորդ՝ բարուց չարի փոխվեց:

Երրորդ՝ իր շարությամբ ուրիշներին դեպի չարը փոխեց:

Չորրորդ՝ շարության պատճառով տանջանքների մեջ փոփոխություն է կրում:

Հինգերորդ՝ տանջվելով այլայլվում է իր էությունից:

Վեցերորդ՝ այլայլությամբ բնությունն ապականվում է:

Ով կրել է այս բոլոր փոփոխությունները, ինչպե՞ս անեղ կլինի: Դրա համար էլ ասվում է. «Ապականվածն անեղ չէ»:

29

Քսանիններորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալը. «Եթե շարությունն անեղ լիներ, ապա ըստ բնության առավել չարը կգոյանար»:

Պատասխան. Այսինքն՝ եթե շարությունն անեղ լիներ, այդ դեպքում նրանից առաջ եկած չարը գոյացություն կլիներ: Եվ երբ ցույց տրվեց, թե չարն անեղ չէ, ապա իրենից առաջ եկած ուրիշ չարերն էլ էություն

չունեն, այլ չարը պատահմունք է և բարու պակասություն, ինչպես որ խավարը՝ լույսի:

Չարն անեղություն չէ, և ըստ բնության նրանից չար չի գոյանում: Այսինքն՝ սատանան անեղ չէ, և ոչ էլ չարը՝ բնություն, որ մնայուն լինի, այլ պատահմունք է, որ ենթակայի ապականությամբ կորչելու է:

30

Երեսուներորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը. «Ըստ բնության գործելով՝ ոչ ոք չի մեղանչում»:

Պատասխան. Այսինքն՝ եթե չարը մեկի մեջ բնությամբ լիներ, ապա չարագործները պատժի մեղադրությունից ազատ կլինեին: Որովհետև անհրաժեշտ կրքերը բնության պահանջներն են գործում և չեն մեղանչում, ինչպես, օրինակ՝ ուտելը, ըմպելն ու ննջելը բնական կրքեր են և մեղանչումներ չեն:

Դարձյալ՝ եթե չարը բնությամբ լիներ, ոչ ոք չէր կարող կույս կամ պարկեշտ լինել, որովհետև բնության կրքերին ոչ ոք չի կարող հաղթել: Բայց որովհետև բնությունը բարի է ու բարի Արարչից ստեղծված, իսկ չարը՝ եկամուտ, ուստի և օտարն ու ներմուծվածը դյուրին է բնությունից դուրս հանելը, ինչպես որ սրբերն արեցին:

31

Երեսունմեկերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալը. «Չարը մեղանչում է»:

Պատասխան. Ոչ ոք թող չկարծի, թե չարը բնությամբ է մեր մեջ, և այդ պատճառով ենթադրի, թե չար գործողը անմեղ է՝ ասելով, թե բնությունն է հարկադրում մեղանչել, իսկ գործողն անպարտ է: Այլ իմացի՛ր, որ բնությունը բարի ու անմեղ է ստեղծված, իսկ չարը մեղանչում է, որ օտար է մեր բնությանը և մեր մեջ՝ արկած: Ով մեղանչում է, բնությամբ չի մեղանչում, այլ բնությունից դուրս է

մեղանչում: Ապա թե ոչ՝ ինչն¹⁸ է Աստված՝ Արդարադատ Թագավորը, մեղավորին դատապարտում: Նա մեղավորին տանջանքների է մատնում, որովհետև աստվածադիր բնությանը հակառակ է գործել: Հետևաբար չարը մեր մեջ բնություն չէ, և բնությունը մեղք չի գործում, այլ չարն է մեղանչում:

32

Երեսուներկուերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալը. «Ով չի մեղանչում, բամբասանքի¹⁸ ենթակա չէ»:

Պատասխան. Այսինքն՝ եթե չարը մեր մեջ բնությամբ լիներ, ապա չմեղանչելու դեպքում բամբասանքի ենթակա կլիներ, որովհետև բնության գործին հակառակվել էր: Այլ քանի որ բնությունն անմեղ է ու բարի և մեզ բարին է գործել տալիս, հետևաբար՝ ով չի մեղանչում, բամբասանքի ենթակա չէ: Այլ նա է բամբասանքի ենթակա, ով, հակառակ իր անմեղ բնությանը, չարն է գործում, ինչն իր բնությանն օտար է: Տե՛ս, որ անօրենները նույնպես գովում են բարեգործ մարդկանց, այսինքն՝ կույսերին, ճգնավորներին ու պարկեշտներին:

Եվ դարձյալ քաղաքական օրենքները պատուհասում են չարերին ու մահվան մատնում, որովհետև բարի բնությանը հակառակ են գործում: Գրա համար Արիստոտելն ասում է. «Գովելի են գեղեցիկները և պարսավելի՝ գարշելիները»: Հետևաբար և ասվում է. «Ով չի մեղանչում, բամբասանքի ենթակա չէ, այլ գովասանքի ու պատվի արժանի»:

33

Երեսուներեքերորդ հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալը. «Սատանան բամբասանքի ենթակա է»:

¹⁸ Բամբասանք ասելով այստեղ ի նկատի ունի դատապարտություն, պարսավանք, հանդիմանություն, մեղադրանք:

Պատասխան. Նախ՝ որովհետև Աստծուց բարի է ստեղծվել և հետո է չարացել:

Երկրորդ՝ իր բնությանը հակառակ է գործել:

Երրորդ՝ իր Արարչին է հակառակվել:

Չորրորդ՝ լույս է եղել, ապա խավար դարձել:

Հինգերորդ՝ հանգիստը թողել ու անանցանելի չարչարանքներն է ընտրել:

Վեցերորդ՝ ոչ թե մեկ ուրիշից է բռնադատվել չար լինել, այլ կամովին է չարն ընտրել:

Յոթերորդ՝ ոչ թե միայն ինքն է կորել, այլև ցանկանում է բոլորին ապականել:

Ութերորդ՝ բանական լինելով՝ այնքան է անբանացել, որքան անբան անասունները, և դեռ ավելի վատթար է եղել, որովհետև բոլոր անասուններն իրենց օգուտն են ընտրում, իսկ սա իր չարչարանքն ու կորուստն է ընտրել: Եվ սրանց համար է ասվում, որ մեղքով բռնված ոգիները միտքն էլ են կորցնում:

Իններորդ՝ որովհետև գիտե, թե որքան շատ ուրիշների չարի մեջ գցի, այնքան անշեջ կրակում իր չարչարանքները կավելացնի, սակայն ջանում է ամեն օր իր չարչարանքներն ավելացնել:

Տասներորդ՝ այս ամենն իմանալով՝ այդուհանդերձ չի զղջում ու չի ապաշխարում չարի համար:

Տասնմեկերորդ՝ Աստված այսքան ժամանակ թույլ տվեց նրան, որ թերևս զղջա, սակայն նրա փույթը չէ:

Տասներկուերորդ՝ այս բոլոր չարություններից հետո էլ Աստված դեռևս քաղցրությամբ էր խոսում նրանց հետ, սակայն չզղջացին: Սա հայտնի է Հոբի օրերին [Աստծու]՝ սատանային ասած [խոսքերից]. «Որտեղի՞ց ես գալիս դու» (Հոբ Ա 7): Եվ դարձյալ ասում է քաղցրությամբ. «Ուշադրություն դարձրի՞ր իմ ծառա Հոբին» (Հոբ Ա 8): Եվ դարձյալ ասում է. «Տեսա՞ր արդյոք իմ ծառա Հոբին» (Հոբ Բ 3): Եվ այս բոլոր բարությունները և քաղցրությունները տեսնելով՝ կրկին չարությունից չդարձան:

Տասներեքերորդ` տեսան, որ Աստված լսում էր իրենց, սակայն չաղաչեցին իրենց իսկ չարից իրենց ազատել: Հայտնի է, որ Աստված լսում էր նրանց:

Նախ` երբ Աստծուց խնդրեցին Հոբին փորձություն տալ, լսեց նրանց և Հոբին նրանց ձեռքը տվեց:

Եվ դարձյալ խնդրեցին Հոբին այլ փորձությունների մատնել, այսինքն` որդերի ու մարմնի թարախի, և սա նույնպես անսաց, թերևս այս մեկով նրանց համար փրկություն որսար, սակայն անդարձները չարից երես չդարձրին:

Այնուհետև լինում է երրորդ խնդրանքը ևս, որով դիմեցին Քրիստոսին, և Տերը լսեց նրանց:

Նախ` աղաչեցին Քրիստոսին, որ հրաման տա նրանց` խոզերի մեջ մտնել (Տե՛ս Մատթ. Ը 31): [Տերը] կատարեց նրանց խնդրանքը:

Երկրորդ` Քրիստոսին աղաչեցին` ասելով. «Աղաչում ենք քեզ, Հիսուս, Բարձրյալի Որդի՛, տարածամ մեզ մի տանջի՛ր» (Տե՛ս Մատթ. Ը 29): Եվ նրանց խնդրանքը կատարեց:

Եվ ով նրանց այսքան աղաչանքները լսեց, դարձյալ կլսեր նրանց, եթե այլ մեծագույն խնդրանքներ ևս մատուցեին: Եվ դրա համար էլ ասում է. «Սատանան բամբասանքի ենթակա է», որովհետև այս բոլոր քաղցրությունը տեսնելով` չզղջացին: Դրա համար Տերն ասում է. «Այս աշխարհի որդիներն ավելի իմաստուն են, քան լույսի որդիներն իրենց սերնդի մեջ» (Տե՛ս Գուկ. ԺԶ 8): Եվ քանի որ շատ մեղավորներ ու մաքսավորներ դեպի Քրիստոս դարձան, իսկ նրանք այս բոլոր քաղցրությունները տեսան և չարից չհրաժարվեցին: Ուստի ասում է. «Բամբասանքի ենթակա է սատանան»:

Հարց. Ի՞նչ է նշանակում հետևյալը. «Ով անեղը ստորոգում¹⁹ է, ճշմարտապես ինքն է չարը»:

¹⁹ Ստորոգումը պատշաճ է միայն եղական գոյերին, որոնք նյութից, տեսակից, գոյացությունից և պատահումներից են ժողովված: Իսկ անեղ և պարզ էությանը պատշաճում է միայն համեմատությունը (Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք Հարցմանց):

Պատասխան. Ով երկու սկիզբ ընդունելով պնդի, թե երկուսն էլ անեղ են՝ մեկը Բարին Աստված, մյուսը՝ չար սատանան, ինչպես Մանիքոսն է ասում, ապա նա ճշմարտապես ինքն է չար, քանի որ այսպիսի չար հերետիկոսություն է խոսում:

Եվ դարձյալ՝ ով ասի՝ «Չարն առանց մեր մեղանչելու և մեղքեր գործելու է մեր բնության մեջ, իսկ մեղանչողները բնությունից հարկադրված են մեղանչում, որովհետև բնությունը մեղանչական է», այնպիսին չար է ըստ իր հոժար կամքի և ըստ մտքի կուրության, քանզի մեղքով բռնված հոգիների միտքը ևս կուրանում է: Դրա համար էլ ասում է. «Ով անեղն է ստորոգում, ճշմարտապես ինքն է չար»:

Բամբասանքի ենթակա է սատանան: Խոսքի վերջում հայտնի է դառնում նաև իմաստասերի մտքի տեսությունը, որի համար և ասվեց այս ամենը: Չնայած սկզբում անեղաբար ճառեց, թե ամբողջ չարը ենթակա է տանջանքի և այլն, վերջում հայտնում է, որ խոսքը վերաբերում է ամբողջ չարի հորն ու նրա ծառաներին և նրանց, ովքեր չարին անեղ ասացին: Դրա համար էլ արդարացնում է խոսքը բանականների համար իր դատաստանով, թե նա, ով իր բնությանը հակառակ է գործում, մեղանչում է, և ով մեղանչում է, տանջվում է, և ով տանջվում է, ապականվում է: Եվ սրանց առաջին կրողը սատանան է, որն առաջին չարն է, որը և բամբասանքի և մեղքի տակ է: Ինչպես և վկայում է Աստվածային Խոսքը՝ «Սատանան մեղանչող է ի սկզբանե» (Ա Հովհ. Գ 8): Նաև՝ «Սատանան ի սկզբանե մարդասպան էր և ճշմարտության մեջ չմնաց...» (Տե՛ս Հովհ. Ը 44):

Հայտնելով, թե ե՛րբ նա ստեղծվեց, ճշմարտության մեջ էր, որը և բարին է, իսկ հետո թողեց ճշմարիտ բարին ու սիրեց չարությունը և չար կամավորությամբ ապստամբեց Արարչի դեմ ու մարդկային բնության չարի պատճառը եղավ: Որից հետո ինքնահոժար կամքով փոխանակ բարու, որ ուներ Աստծուց, ընկալեց չարությունը, որը չունեի և չկամեցավ երբեք զղջմամբ հեռանալ չարից ու դառնալ առաջին բարուն, որը կորցրեց ապստամբությամբ: Սրանից հայտնի է, որ նա անեղ չէ,

քանի որ անեղ բնությունը, որ է՝ Աստված, երբեք չի փոփոխվում, ինչպես [օրինակ] բանականների բարին: Իսկ սատանան, որը բարի էր, փոփոխվելով չար եղավ: Այդ պատճառով նա անեղ չէ, այլ եղական:

Եվ ի՞նչն է նրա անփոփոխելի չարության և մշտապես չար ունակության պատճառը: Դա առաջին [հերթին] ինքնահոժար կամքի խոտորումն է, ամբարտավանության ախտը և իր անձը ուղիղ ու անսխալական ընդունելը: Քանի որ բոլոր մեղքերը, որոնք ճանաչվում են մեղավորի կողմից, հանցանքից դյուրադառնալի են, իսկ ամբարտավանությունը դժվար դառնալի է, քանի որ անձը չի խոնարհվում իրեն հանցավոր համարելով, այլ միշտ արդար և ուղիղ է իրեն համարում, եթե անգամ թյուր լինի և սուտ: Եվ որովհետև սատանան ամբարտավանությամբ մեղանչեց, ըստ որում ոչ ինչպես մատաղատունկը, որը սատանայի որոգայթն ընկավ, նույն պատճառով էլ անգեղջ մնաց չարից, որով բռնվեց:

Երկրորդ պատճառը՝ որովհետև Աստված շնորհով մարդկային բնությանը երկու հարություն է տվել. մեկը՝ հոգով և մարմնով բնական մահվանից հետո, ըստ Իր անսուտ խոստման, պիտի կենդանանանք համընդհանուր հարության ժամանակ, մյուսը՝ հոգու անբնական մահվան ժամանակ ապաշխարությամբ մեղքերից պիտի հառնենք:

Իսկ անմարմին բնության համար այդպես չէ՝ ըստ Աստծու արդար դատաստանի, քանի որ նրանք մարդկանց նման կարիքից դրդված չեն գործում և թշնամի ու պատրանքներ հորինող չունեն:

Այլև մենք այսքանից առավել Աստծուց հնարավորություն ունենք խոստովանությամբ և ապաշխարությամբ հոգու մեռելությունից կենդանանալու՝ օրինյալ Աստծու փառքի համար: Հավիտյանս ամեն (Ներսես Շնորհալի):

Եվ այսքան պատճառների համար ասաց. «Ամբողջ չարը տանջանքի ենթակա է»: Որից՝ և մեզ փրկի մարդասերն Քրիստոս՝ դժխքի դռներից ու տանջանքներից: Ավարտվեցին «Սահմանումների գրքից»

քաղվածքներն ի փառս մեր Աստծու Հիսուս Քրիստոսի, որ օրհնյալ է հավիտյան:

Փառք Ամենասուրբ Երրորդությանը և մի Աստվածությանը՝ Հորը և Որդուն և Սուրբ Հոգուն:

Ամեն:

Թարգմանությունը՝ Արամ Դիլանյանի

Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու Քրիստոնեական
Դաստիարակության և Քարոզչության Կենտրոնի հրատարակչություն

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ ՏՊԱՐԱՆ

1996